

CIGÁNYFÚRÓ

KISLEBREGSZELLEMI MŰVÉSZETI ÉS KÖZÉRTETI FOLYÓIRAT

Ady Endre

HALADUNK?...

A gloire nemzete még nem tudott határozni, vajon megmentsen egy ártatlan embert, vagy engedje nyomorultul elveszni.

Túl az Óceánon egy szabadságáért küzdő maroknyi népnek segítségére sietett egy óriás, hogy miközben szabadító herosz gyanánt ünneplik, rátegye lábát a szabadságon nem sokáig ujjongó gyermeknép nyakára. Az északi nagy nemzet hatalmas cárja örök békét hirdet, s egymás után szereli fel a vérre szomjas százezernyi népet, s mi elfojtott lélegzettel várjuk, kinek a szívét tapossa el a harcra szomjas vad kozáksereg.

Az egész társadalom befogja fülét, hogy ne hallja millió nyomorult nyöszörgését.

A militarizmus még mindig nyűg egész Európán, s vezetői elvárják, hogy ezt a nyűgöt bábuk gyanánt hordozzuk. S jaj annak az embernek, ki elég vakmerő bele nem nyugodni, hogy az egyenruha mindent eltakar, s az egyenruhának csak bókolni lehet.

Aparlamentarizmus mintha meghazudtolná önmagát – lealacsonyodott, játékszerré vált. Folytonos vívódás, kétely a társadalom minden rétegében, s a reformátorok most is megkapják a feszületet...

És hiába minden, minden remény, lelkünkben felzúg a kétség hangja: Haladunk ?

Vajon haladunk-e?

Debreczeni Hírlap 1899. jan. 24.

SZERZŐINK:

Antal István
Bata Péter – Sebes József
Balogh Attila
Bánházi Mihály
Blaha Márta
Bozsó András
Csonka ágnes Kinga
Dárdai Zsuzsa
Eörsi István
Györgydeák György
Tadeusz Kantor
Labancz Gyula
Ladik Katalin
Szikszay Tamás
Tamás Amaryllis
Törzsök Judit
Asghar Wajahat
Andy Warhol

SZEMELVÉNYEK:

„...Keleten ugyanazzal a mentalitással élnek ősidők óta. Ott az egyensúly a fontos, a harmónia, az arány, a mérték, a tradíció. Nyugaton egy növekedési spirál mentén bontakozik ki a kultúra, a mennyiség a fontos, nem a minőség, a növekedés az elsődleges, s ennek következménye az egyensúlyzavar...”

* * *

„...Csakhogy az erkölcsi elévülés abszurd találmány. Ha értelme lenne, nem születne meg az Oidipusz király, Mózes besétál az Igéret Földjére, Faust pedig kockázat nélkül szerződhet Mephistophelesszel. Nincs humanista kultúra, ha a tettek erkölcsi következményei elévülnek.”

* * *

„...Addig lesz a világvége, ameddig el nem gyön. Jézusnak ugyanilyen szakálla vót, mint nekem. Beszéltem vele, és azt mondta, hogy legyek nyugodtan, békébe éljek, mer igazságot akarok a földön...”

Dárdai Zsuzsa elektrografikája

Nagyecsed foszforeszkáló mocsarából, a nevezetes lápból névtelen tömeggel érkezted Pestre.

Perzsa-frizurás kupecsek, görög-szakállú bádigosok fekete vonatjain táncoltál a levágott ujjú zsebtolvajok csókjaiért.

A mindenkori turisták fényesszínházában peepshow-államtitkárok tekintetétől kuporodtál a svédasztal alá, s ott dúdolván majszoltad a hazait.

A hazafias táncházak zsargon-csajocskái, ezek az édsz-zsonglőrök fölfalni igyekeztek ágyékkodat, de magod csillagzó vitézei – a csicsergő leánykák – Editnél táncolnak.

Te győztél! – díszizmúak s a művelt floppyk ellen: nomád-tolószékedből kiemelted bénult végtagjaid, gerincedet megigazítottad, s mankótlanjártad a botolót: a fegyvertáncot. Kaptál is érte paripalábaidhoz arany sarkantyút.

Hallottam, a köztársasági elnök gorilláit kijátszottad, és kezébe ajándékoztad A Csizmát, amiben megnyerted a Ki mit tud?-ot.

Szüksége is van rá!

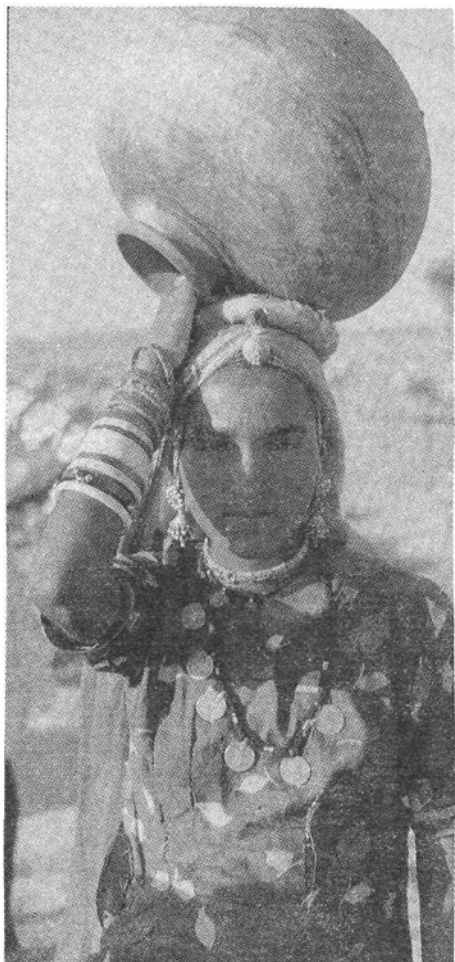
Most táncoljon ő, de úgy, ahogy Tefütyülsz Istennél.

Balogh Attila

Törzsök Judit

Két észak-nyugat-indiai peripatetikus nép

Második rész: A bandzsarák

A bandzsarák névének magyarázatára két etimológiát hoznak fel kutatók és maguk a bandzsarák is. Az egyik szerint a bandzsara szó rokon a „vanij” és „baniya” szavakkal, illetve azok különböző indiai dialektus-változataival, és kereskedőt jelent. (Childers, 1975 és Mroz, 1990) Ez megfelel annak a ténynek, hogy a bandzsarák többnyire valóban kereskedelemmel és áruszállítással fog-

lalkoznak. Egy másik magyarázat szerint a bandzsara szó a szanszkrit „vanacara” beszélt nyelvi változata, mely erdőlakót jelent. Mivel a bandzsarákat a helyi társadalmon kívül álló törzsnek tekintették és tekintik ma is, ezért ez az etimológia is elfogadhatónak tűnik. Mindennek ellenére az a magyarázat, melyet Childers ad, semmiképpen sem helytálló, hogy a két szó jelentése ugyanarra a töre menne vissza, mintha a kereskedők mintegy erdőlakóknak számítottak volna. A vanij és a vana tövek ugyanis teljesen függetlenek egymástól, ami már csak abból is látszik, hogy a „vanij”-ban az „n” cerebrális hang és független a „vana” dentális „n”-jétől, a két szó rokonítása nyelvtörténeti szempontok alapján képtelenség. Mindemellett fontos megjegyezni, hogy igen sok területen más néven is ismerik őket, és éppen ezért gyakran nehezen azonosíthatók.

A lohárokkal ellentétben a bandzsarák igen népes, és India szinte sokfelé megtalálható népek tűnnek. Számukról pontos adat megintcsak nincs, de 10 és 20 millió fő közöttire becsülik a kutatók. A következő államokban található meg: Rajasthan, Punjab, Maharashtra, Uttar Pradesh, Madhya Pradesh és Andhra Pradesh. A számukból, a különféle elnevezésükből és a hatalmas területről, ahol élnek, esetlegesen arra is lehet következtetni, hogy valójában etnikailag nem egyetlen népcsoportról van szó, hanem több olyan népről, akiket együttesen „erdőlakóknak” vagy „kereskedőknek” neveznek az egyes helyi lakosok. Ezt a feltételezést látszik igazolni az a tény is, hogy különböző „alkasztok” vannak a bandzsarákon belül, akik nem házasodnak

egymással. Ennek a problémának következtében valószínűleg azt sem lehet megállapítani teljes bizonyossággal, hogy a Shikers (1975) és Mroz (1990) által leírt bandzsarák ugyanazon nép vagy törzs tagjai-e valójában. Míg Childers meghatározza, hogy a ghormati nyelvet beszélő, ún. Laman bandzsarákról ír, addig Mroz általában a bandzsarákról beszél, beleértve még a muszlim bandzsarákat is, akik más néven mint a Mukeri nép ismeretesek. A Mroz által bandzsarákként összefoglalt nép(ek) közös vonása a közös külső elnevezés mellett az, hogy áruszállítással és kereskedelemmel, főként ökörkereskedelemmel foglalkoznak. Emellett eredetmítoszuk – a lohárokéhoz hasonlóan – az előkelő rajput családfára vezeti vissza őseiket, a hanyatlást pedig – szintén egyes lohár mondákhöz hasonlóan – egyes elkövetett bűnökkel magyarázzák, mint például az özvegyházassággal (ami ortodox hindu szabályok szerint tilos).

A fenti azonosítási problémák miatt célszerű mindenekelőtt azt feltérképezni, hogy milyen elnevezésű népeket takar a bandzsara „fedőnév”. Megjegyzendő az is, hogy nem véletlen ez a zűrzavar a „bandzsarákkal” kapcsolatban. Az indiai elnevezés nyomán a britek is egy címszó alá sorolták a „bandzsarákat”: ők voltak a „bűnöző törzsek” (criminal tribes).

A Mroz (1990) által említett „alkasztok” a következők: Bama-*nia*, *Labana*, *Maru* és *Mukeri* (ez utóbbi muszlim). Childers (1975) megemlíti több általános elnevezést: *Banjara/Vanjari*, *Sugalir/Sukalir*, *Lamana/Lambarda*, *Labhan/Lavana*, *Kongada/Kongad*. (A *sukalir* szó perzsa eredetű és kereskedelmi tevékenységre utal a *suq-* tö révén. A *lamana*, *lambarda*, *labhan*, *labana* és *alvana* a szanszkrit *lavana-* töre vezethető vissza, melynek jelentése „só”, és a sóval kapcsolatos kereskedelemre utalhat.) Ezek nagyrészt külső elnevezések, melyeknek semmi közük a bandzsarák belső elnevezéseikhez, melyek különböző csoportokat jelölnek meg: *Mathura/Mathuri*, *Dhalia/Dhali*, *Dhadi/Dari*, *Koreya/Jangad*. Childers, aki a ghormati beszélt bandzsarákat kutatta, felfigyelt, hogy azokon a helyeken, ahol ökrökkel árut szállító ghormati és nem-ghormati nomádok egyaránt vannak, a falubeliek hagyomány szerint a nem-ghormati nyelvet beszélőket (!) hívják bandzsaráknak, függetlenül attól, hogy ők maguk minek nevezik magukat. Éppen ezért a *Bandzsara Konferencia* nem ismeri el bandzsaráknak azokat, akiket a helyiek bandzsarákként emlegetnek, csak azokat, akik a ghormati nyelvet beszélnek, és mint ghormati azonosítják magukat. (Ez az elnevezés szintén az ökörszállítást jelzi.) Childers egyik adatközlője nyomán pedig megállapítható (1975), hogy egyetlen ghormati nyelvet beszélő csoport sem használja saját magára a bandzsara/vandzsari elnevezést.

A fentiekből látható, hogy a ghonnati bandzsarák megkülön-

böztetésén túl (ami Childersnek köszönhető) teljes zűrzavar uralkodik a megnevezés és azonosítás terén. Mindazonáltal van néhány olyan általános ismertetőjegy, mely – a helyi lakosság szemében – egy csoportba tartozóknak tünteti fel őket: az életmód, bizonyos nyelvi nehézségek, kasztbeli hovatartozásuk terén. E három téren viszont – mint azt Rao (1978) írja – sok lehet a hasonlóság bármely két peripatetikus nép között.

Életmód

Mindegyik bandzsara törzs megélhetése abból származik, hogy ökor húzta szekerekkel árut (főként az egyes területeken ritka magvakat) szállítanak, valamint ökrökkel kereskednek. Az egyik évszakban ők fizetnek a parasztnak ellátmányért és az állatok számára takarmányért, a másik évszakban pedig ők adják kölcsön marháikat a parasztnak egyes mezőgazdasági munkák idejére. Az egyik évszakban ők kölcsönöznek pénzt a paraszttól, hogy a szállítások rendben folyjanak, a másik évszakban visszafizetik, és a parasztnak kérnek tőlük mezőgazdasági és egyéb rövid lejáratú hiteleket. Jellemző az is, hogy a rizikó csökkentése végett egy nagycsaládon belül a férfiak igen különböző foglalkozásokat űznek a legkülönbözőbb helyeken, és így ha egyik terület aszályos, avagy a szerződő fél tönkremegy, mindig van valaki, akit a szerencsétlenség elkerül. Így az egyik testvér például saját ökreivel egy közösségen belül dolgozik, egy

másik a közösségen belüli egyes családok ökreit adja bérbe, egy harmadik favágó munkára szervezi a többi bandzsarát, egy negyedik egy másik favágó csoportban mint favágó dolgozik.

Jellemző, hogy az év egy bizonyos időszakában és egy bizonyos útvonalat és területet bejárva vándorolnak. Vándorútjuk során az egyes falvak lakosai gyakran megkérlik őket, hogy álljanak meg egy-egy napra, mivel a marhatrágya a földnek és tüzelőanyagként egyaránt értékes. Emellett a bandzsarák többnyire a marhabetegségek szakértőiként is ismertek, ezért a parasztnak hozzájuk viszik „kezelésre” állataikat. A lohárokkal ellentétben ők maguk általában gyalog mennek a vándorlás során.

Nyelv

Bár az említett bandzsarák más-más dialektust beszélnek, közös vonás, hogy mindegyik dialektus szoros kapcsolatban van a rajasthanival (azon belül a *mewari* és *marwari* tájnyelvekkel) valamint a gujaratival (pl. a *ghormati*, Childers 1975). A lohárokhoz hasonlóan tehát egyfajta „keverék-nyelvet” beszélnek, mely nem tökéletesen érthető a rajasthani vagy gujarati anyanyelvűek számára. (Egyetlen bandzsara nyelvről sincs részletes leírás.)

Kaszt

Miként más indiai nomádok (pl. lohárok), a bandzsarák is előkelőbbkasztbéli eredetű tulajdonítanak maguknak, többnyire *ksatriya rajput* rokonságot. Ez a mítosz azonban inkább csak a nomád életmód ellenpontozása, kísérlet valamiféle presztízsteremtésre, semmint a valós helyzet leírása.

Mivel – mint Childers írja – az egyes helybeliek és ők maguk is különálló törzsnek tartják magukat, valójában a kaszthierarchia legalja körül állnak. Ezt mutatja az is, hogy a letelepült bandzsarák külön kutat fűrnak maguknak, hogy a vízhezjutás során ne kerüljenek konfliktusba a többiekkel (ne „szennyezzék be” a „tisztá hinduk” vizét). Kereskedelmi tevékenységük révén azonban a vaisyákkal hozzák őket kapcsolatba, s ez némileg magasabb státuszt biztosít nekik.

Mroz közlése nyomán (1990) további adatok bukkannak fel a kasztot illetően. Mroz felsorolja a *Bamania* (szerinte) „alkaszt” további csoportfelosztását (gati-csoportok): *Daima*, *Chavra*, *Chandel* (Chouhan), *Kachava*, *Khichi* (Khinchi), *Ralhor*, *Banvaria*, *Bhagara*, *Gerasia*, *Navarath*, (Maravath), *Oglia*, *Savarat*. Ezek közül a „Chandel” („candala”) hagyományosan kaszton kívüli név, ami a bandzsarák törzsi/érinthetetlen eredetére utal.

Szintén Mroz írja, hogy minden egyes alkasznak megvan a saját *pancayat szervezete* (egyfajta saját „bírószág”, amely vitás ügyekben dönt, vallási ügyeket, házasságot, egyebeket intéz). Ez is mutatja, hogy kasztbesorolásuk alacsonyabb. Mint láttuk, a lohároknál a házassági ceremóniáknál brahmanák működnek közre, ellentétben a bandzsarákkal, akiknek szükségük van arra, hogy – ortodox hindu mintára, de az ortodox kereteken kívül – saját *pancayatot* tartsanak fenn.

PROBLÉMÁK A TEREPMUNKA SORÁN

Az alábbi problémák egyrészt általánosak a „résztevő megfigyelés” során, másrészt speciálisan a terepmunka helyszínére (Indiára) jellemzőek, illetve a fent említett törzsekre. Az össze-

foglalásban nagyrészt Misra lohárokkal kapcsolatos írására támaszkodtunk (*Misra, 1978*).

1. Az indiai hivatalos személyekkel kapcsolatos problémák

Ismeretes, hogy fejlődő országok kormányképviselői és hivatalos személyei nem örülnek, ha antropológusok az ottani nomádokat akarják kutatni. A problémák ott kezdődnek, hogy eleve tagadják ilyen népek létezését az országban, mivel az állandó lakhellyel nem rendelkezők „csavargókként” vannak számontartva. Ismeretes továbbá, hogy az indiai kormány(ok) letelepítési politikája nem volt mindig maradéktalanul sikeres, és az eredmény gyakran rosszabb volt, mint a letelepítést megelőző helyzet. Ezt azonban – érthető okokból – egyetlen hivatalos személy sem vallja be örömmel, a letelepítés felemáságairól nem is beszélve.

2. A törzs azonosítása

Különösen a bandzsarák példáján volt látható (de Misra a lohárokkal kapcsolatban is megemlíti), mennyire nehéz egy népet azonosítani. Az azonosításban segíthet az, ha az illető nép esős-évszakbeli szálláshelyét keressük fel abban az időszakban, amikor ott tartózkodnak. Máskülönben egyik faluban azt mondják, hogy már elmentek, a másikban pedig azt, hogy még nem jöttek meg, s így igen nehéz rájuk találni. Amikor úgy hisszük, megvan, kiderül, hogy nem is egy ilyen csoport van, hanem tíz, és emellett még hat másik, akiket ugyan másként hívnak, de ők is ide tartoznak. Ezekután pedig gyakran megesik, hogy ugyanazt a törzset véltük nyomon követni, de közben az egyes falvak különböző vándortörzseket neveznek ugyanazzal a névvel.

A munkát az is nehezíti, hogy általában igen sok vándor nép van India szerte. Ez Misráék (1970) *Mysore és Andhra* vidékeken végzett felméréséből is látszik, ahol összesen **nyolcvannyolc**

vándorló népről szereztek tudomást, és ezekből negyvennel maguk is találkoztak.

3. A terepmunkát végző antropológus azonosítása

Az illető népek éppen ilyen nehéz az illető antropológus azonosítása. A leggyakoribb eset Misra (1978) szerint is, hogy az antropológust hivatalos személynek vélik, és ebből következően vagy segílyt várnak tőle, vagy azzal gyanúsítják, hogy kémkedik. Egyik eset sem túl kedvező a kutató számára. Emellett problémát okoz az is, hogy míg az antropológus részt tud venni az ő mindennapi életükben, addig ők nem ismerik meg az antropológus mindennapi életét. Mindenesetre a megismerés nem tud teljesen kölcsönössé válni, és ez az antropológus számára is hátrány, még akkor is, ha ez a hátrány nem mindig jelentkezik közvetlenül.

4. A nők

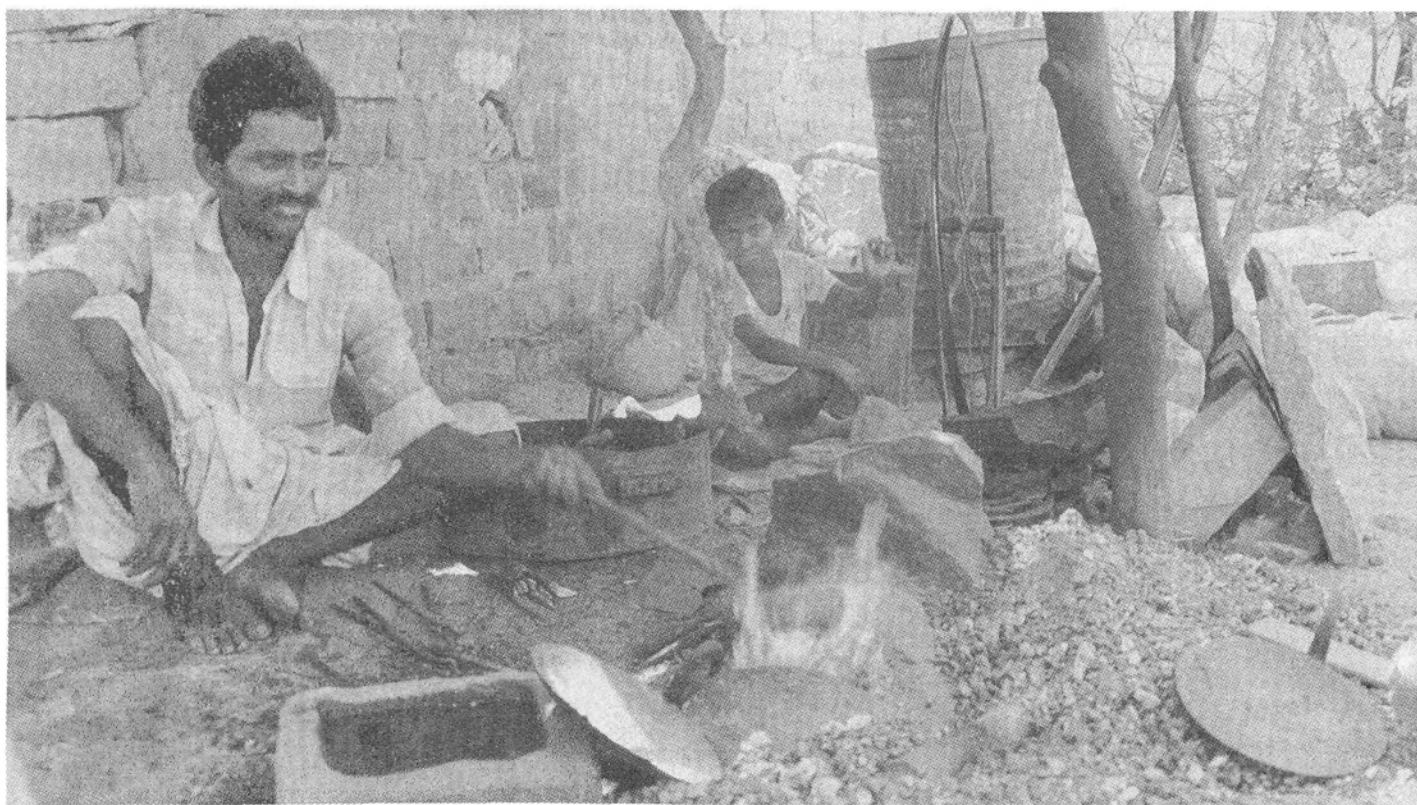
Ezidáig mind a lohárokat, mind a bandzsarákat kutató antropológusok férfiak voltak, s ennek következtében a lohár és a bandzsara nők életéről gyakorlatilag semmit nem lehet tudni a szakirodalomalapján.

CIGÁNYOK, BANDZSARÁK, LOHÁROK

Amióta nyelvtörténeti alapokon nyilvánvalóvá vált, hogy a cigányoknak, legalábbis nyelvükben, van valamiféle közük Indiához, azóta számos eredetkutató tanulmány jelent meg, melyeknek legtöbbször a lohárokról, illetve a bandzsarákról próbálja visszavezetni a cigány eredet kérdését.

Cobas (1973) egy cikkben végigköveti az összes eredettanulmányt, *Rishi* és *Sher Singh Sher* a punjab-i eredetre vonatkozó

hipotéziseit (sanszi vagy sikligar nép) elveti, majd *Ruhela* véleményét tartja mérvadónak, aki a cigány-lohár rokonság mellett teszi le a voksát. Ezt *Ruhela* az anyagi kultúra hasonlósága alapján állítja, de a Cobas-cikkben erről csak annyi olvasható, amennyi *Ruhela* lohárokról szóló könyvében (1968). Hogy mi-
ben áll a hasonlóság pontosabban, azt nem részletezi sem Cobas, sem *Ruhela*.

Mroz lohárokkal és bandzsarákkal foglalkozó cikke szintén felveti a cigány rokonság kérdését. Mroz azzal érvel, hogy először is elfogadjuk a népek rajput eredetéről szóló legendáit annak alapján, hogy sok rajput családnév megtalálható, mint például a bandzsara gati-név (*Cauhem, Rathor, Panvar/Banvaria*). Ugyanez igaz a lohárookra is (Misra, 1977). Ebből Mroz a gurjara eredetre következtet (annak ellenére, hogy a Rajputok gurjara eredete sem teljesen bizonyított!), ami kizárná a cigányokkal való rokonságot: a gurjarák ugyanis idegen eredetű nép, akik akkor, vagy azután jöttek Indiába, amikor a cigányok már minden jel szerint elhagyták Indiát. Mroz a cigány-lohár-bandzsara eredetkérdés felmerülését annak tulajdonítja, hogy a közös eredet egyfajta presztízsemelkedést jelentene mindegyik népnek, s ez mozgatja az ilyen irányú kutatásokat.

Mroz érvelése – legalábbis ami a közös eredet kizárását illeti a gurjarák datálása alapján – hibás, mivel maguk a lohár és bandzsara eredetmítoszok is presztízsnövekedésre aspiráló „szanszkritizáció” eredményei, tehát nem lehet történeti forrásokként kezelni őket, a rajput családnévek előfordulása ellenére sem. Mindazonáltal bizonyíték a közös eredet *mellett* sincsen. A hasonlóságokat ugyanis magyarázhatja pusztán az a tény, hogy mind a lohárok és a bandzsarák, mind az európai vándorcigányok egyfajta nem élelemtermelő nomád életmódot folytatnak. Mint az Rao cikkéből (1987) és más, peripatetikusokat tanulmányozó

Fotó: Csonka ágnes Kinga (A képek eredetileg színes technikával készültek.)

munkákból láthatjuk, e népek túlélési stratégiái, életmódjuk, kultúrájuk, igen hasonló lehet akkor is, ha rokonság nem mutatható ki köztük. Ennek következtében a kutatások jelenlegi állása szerint annyi állapítható meg, hogy ha a jelenleg nem is lehet a cigányok és a fenti indiai nomád népek közötti rokonságot teljes bizonyossággal megállapítani, az európai cigányokhoz életmódban, nyelvben, anyagi kultúrában, túlélési stratégiákban *a lohárok és a bandzsarák állnak legközelebb*, s e népek tanulmányozásával nemcsak az indológia, hanem a cigánykutatás is (mely a peripatetikusok tanulmányozásának mintegy kiindulópontja volt az antropológiában) fontos és hasznosítható eredményekkel gyarapodhat.

Bibliográfia

Casimir, M. J. 1987

„In search of guilt: legends on the origin of the peripatetic niche” in: *The other nomads*. ed. Rao, A. Böhlau, Köln. pp. 373–390.

Childers, C. H. 1975.

„Banjaras” In: *Pastoralists and nomads in South Asia*. ed. Leshnik, L. S. Sontheimer, G. D. Otto Harassowilz. Wiesbaden pp. 247–265.

Cobas, S. 1973.

„Les Gaduliya Loliars/nomades de l'Inde/sont-ils apparentés aux Tsiganes occidentaux?” *Études Tsiganes*, n. 4. 1973. p. 36–48.

Misra, P. K. 1969.

„Nomadism in India” *Journal of the Indian Anthropological Society*. 4. pp. 79–88.

–1970.

„Study of Nomads” in: *Research programmes on Cultural Anthropology and Allied Disciplines*, ed. S. C. Sinha. Anthropological Survey of India. Calcutta. pp. 151–161.

–1975.

„The Gaduliya Lohars.” In: *Pastoralists and Nomads in South Asia*, ed. Leshnik, L. S. –Sontheimer G. –D. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.

–1977.

The Nomadic Gudulia Lohar of Eastern Rajasthan, Anthropological Survey of India. Calcutta.

–1978.

„Problems of Field Work among Nomads” In: *Field Studies on the People of India/Methods and Perspectives*. ed. Sinha, S. Indian Anthropological Society. Calcutta. pp. 139–148.

–1986.

„Mobility-sedentary opposition: A case study of the nomadic Gaduliya Lohar” *Nomadic Peoples*. 21/22. Dec. 1986. pp. 179–187.

Mroz, L. 1990.

„Les Lohar, les Banjaras et le probleme de l'origine des Tsiganes” *Études Tsiganes* n. 1. 1990. pp. 3–14.

Rao, A. 1987.

„The concept of peripatetics: an introduction” in: *The other nomads*. ed. Rao, A. Böhlau. Köln. pp. 1–32.

–1989.

„Identité ethnique et pratique langagiere. (Notes sur les langues parlées par quelques communautés péripatétiques du Moyen-Orient).” In: *Tsiganes: Identité, Évolution*. ed. Williams, P. Études. Syros Alternatives. pp. 315–326.

Ruhela, S. P. 1968.

The Gaduliya Lohars of Rajasthan. – A Study in the Sociology of Nomadism. Impex. Delhi.

Asghar Wajahat írásai

Harirám és a guru beszélgetése

1.

Guru: – Az egész életedet elfecsérelted, Harirám!
Harirám: – Hogyan, mester?
Guru: – Nem tanultad meg, hogy jól forgasd a nyelvedet.
Harirám: – De a kardom jól tudom forgatni, mester!
Guru: – A kard a nyakat vágja el, a nyelv az embert.

2.

Guru: – Elegyedj a tömegbe, és nézd a mutatványokat.
Harirám: – Miért, mester?
Guru: – Mert ha nem tudod a tömegben elvegyülve nézni a mutatványokat, majd téged fognak mutogatni.

3.

Harirám: – Mi a forradalom, mester?
Guru: – A forradalom egy madár, Harirám!
Harirám: – Hol lakik ez a madár, mester?
Guru: – A ravasz emberek nyelvén és az egyszerű emberek szívében!
Harirám: – Mit kezdenek vele a ravaszok?
Guru: – A ravasz emberek dicsérik, éneklük a dalait, és amikor eljön az ideje, felfalják.
Harirám: – És mit kezdenek vele az egyszerűek?
Guru: – Nekik sose kerül a kezükbe.

4.

Harirám: – Mester, két éhes kutya verekszik egy csontért.
 Mit csinál az egyszerű ember, ha meglátja őket?
Guru: – Közbeavatkozik.
Harirám: – És mit csinál a ravasz?
Guru: – Elszalad a csonttal.
Harirám: – És mit csinál a politikus?
Guru: – Még két éhes kutyát hagy ott maga után.

5.

Harirám: – Mi az ember, mester?
Guru: – Egyfajta állat, Harirám!
Harirám: – Mit csinál ez az állat?
Guru: – Gondolatokat talál ki.
Harirám: – S aztán mit csinál?
Guru: – Palotákat épít a gondolatokból.
Harirám: – S aztán mit csinál?
Guru: – Kóborol bennük.
Harirám: – S aztán mit csinál?
Guru: – Felfalja a gondolatokat.
Harirám: – S aztán mit csinál?
Guru: – Új gondolatokat talál ki.

6.

Harirám: – Mi a világ, mester?
Guru: – Egy legelő, Harirám!
Harirám: – Ki legeli le?
Guru: – Szemesnek áll a világ...
Harirám: – És ki a szemes, mester?
Guru: – Aki jól nyal.
Harirám: – És ki nyal jól, mester?
Guru: – Akinek van esze.
Harirám: – És kinek van esze, mester?
Guru: – Aki csóválja a farkát.
Harirám: – És kinek van farka, mester?
Guru: – Aki arra vágyik, hogy csóválja.

7.

Guru: – Harirám, mondd csak, mi a siker titka?
Harirám: – Az állhatatos munka, mester!
Guru: – Nem.
Harirám: – Az okosság.
Guru: – Nem.
Harirám: – A becsületesség.
Guru: – Nem.
Harirám: – A szeretet.
Guru: – Nem.
Harirám: – Akkor hát mi a siker titka, mester?
Guru: – A sikertelenség.

8.

Harirám: – Mester, ha egy szép nőért két szerelmes férfi verseng, mit kell a nőnek cselekednie?
Guru: – Egy harmadik szerelmezt kell keresnie.
Harirám: – Miért, mester?
Guru: – Akik érte vetélkednek, nem lehetnek szerelmesek bele.

9.

Harirám: – Melyik a legnagyobb filozófia, mester?
Guru: – Harirám, a legnagyobb filozófia a hízélgés.
Harirám: – Hogyan, mester?
Guru: – Úgy, hogy a hízélgő a legnagyobb filozófiát is felfalja.

10.

Harirám: – Mi a becsület, mester?
Guru: – Egy rettenetes, halálos kór neve.
Harirám: – Ez a betegség a mi országunkban is előfordul?
Guru: – Harirám, réges régen a pestis, a tébécé és a kolera módjára ez sem volt gyógyítható. Akkoriban az egész országban elterjedt, és sok százezer embert fertőzött meg.
Harirám: – És most, mester?
Guru: – Mára már felfedezték azt a gyógyszert, amelyik meg tudja fékezni a kórt.
Harirám: – Mi a neve az orvosságnak?
Guru: – Ma már minden gyereknek ott van a nyelvén. A szer neve: kapzsiság.

Az oroszlán

A várostól és az emberektől való féltében menekültem a dzsungelbe, mert a fejemen szarvak nőttek, és félttem, hogy a mérsárosnak megakad a szeme rajtam.

A legelső napomat töltöttem a dzsungelben, amikor megpillantottam az oroszlánt, amint egy *bargad*-fa alatt üldögélt. Mivel azelőtt a szemem ahhoz volt szokva, hogy a *bargad*-fa alatt *Gautama Buddha* ül a képeken, első pillantásra az oroszlán Buddhának tűnt. A szája azonban tátva volt. Ahogy megláttam az oroszlán tátott száját, az történt velem, aminek történnie kellett, azaz félelmemben egy bokor mögé bújtam.

Rájöttem, hogy a bokor oltalma is rendkívüli dolog. Ha nem léteznének bokrok, csakis az oroszlán torka létezne, és nehéz lenne megmenekülni tőle. Egy idő múlva látom ám, hogy az erdő kisebb-nagyobb állatai szép sorban, egyesével egyre közelebb jönnek, és belesétálnak az oroszlán torkába. Az oroszlán moccanás és rágás nélkül egyre csak nyelte-nyelte az állatokat. Majd eszméletemet vesztettem a látványtól.

Másnap egy szamarat láttam, amint mind közelebb és közelebb sántikált az oroszlán szájához. Az ostobasága miatt majd szétvetett a mérég. Kijöttem a bokorból, hogy beszéljek a fejével.

– Miért mégy önszántadból az oroszlán torkába? – kérdeztem.

– Egy csodálatos, zöld fűvel borított hatalmas térség van ott. Kényelmesen élhetek majd, és rengeteg legelészni való füvem lesz. – Az az oroszlán torka – mondom neki.

– Te számár. Ostoba vagy. Igaz ugyan, hogy az oroszlán torka, de ott van az a füves rét – szólt, és belesántikált az oroszlán torkába.

Azután egy rókával találkoztam. Megkérdeztem tőle is:

– Miért mégy az oroszlán torkába?

– Bent, az oroszlán torkában van a munkaközvetítő hivatal, benyújtom a kérelmem, és álláshoz fogok jutni – válaszolta.

– Ki mondta ezt neked? – kérdeztem tovább.

– Az oroszlán – mondta, és besétált az oroszlán torkába.

Akkor egy bagoly közeledett. Neki is feltettem ugyanazt a kérdést. A bagoly azt válaszolta:

– Az oroszlán torkában van a mennyország.

– Ugyan már, hogy lenne ott?

– Ez az igazság, és ez az üdvözülés egyetlen útja – szólt a bagoly, és ő is besétált az oroszlán torkába.

Másnap egész kutyahad felvonulását láttam, amint hol nevetve és dalolva, hol pedig ugyanazt lehurrogva vonultak. Nagy, vörös nyelvük kilógott, de a farkukat behúzták. Ez a tömeg is az oroszlán torka felé tartott. Kiabálni kezdtem, meg akartam állítani őket, de mintha nem is hallották volna a hangomat, egyenesen vonultak befelé az oroszlán torkába.

Néhány nap múlva hallottam, hogy az oroszlán azért nem vadász az erdei állatokra, mert az erőszak-nélküliség és a békés egymás mellett élés lelkes támogatója. Felmerült bennem, hogy talán mindazon dolgok tényleg benne vannak a gyomrában, amelyekért az emberek odamennek. Egy napon magam is elmentem hozzá. Az oroszlán szemét behunyva heverészett, alkalmazottai intézték a hivatalos ügyeket. Megkérdeztem őket, igaz-e, hogy az oroszlán gyomrában van a munkaközvetítő.

Azt felelték, hogy így igaz.

– Hogyhogy?

– Mindenki így vélekedik.

– De miért? Mi erre a bizonyosság? – kérdeztem tovább.

– A hit nem fontosabb, mint a bizonyíték?

– És idekint ez nem munkaközvetítő hivatal?

– Ez a család – mondták.

– Engem nem tudtok becsapni. Ez itt az oroszlán torka. Én tudom, mi a különbség az oroszlán torka és a munkaközvetítő között. Én be nem megyek.

Alighogy ezt kimondtam, a Guatama Buddha testtartásában üldögélő oroszlán felpattant, és üvöltve rávetette magát.

A bot

Az elefánt fel-alá rohangált a hosszan elnyúló veremben, prűszkölt, trombitált, a verem szélén álló férfi pedig, aki csapdába ejtette, mosolygott. Az elefánt majd megőrült dühében. Ki akart törni. Újra meg újra fejfel nekiment a verem kerítésének, de az olyan erős volt, hogy lehetetlen volt kijutni. A verem éppen olyan nagy és olyan hosszú volt, hogy tökéletesen alkalmas lehessen arra, amiről az állatot befogók azt gondolták: egy elefántnak pont ilyenre van szüksége.

Kis idő múltán a férfi egy botot hozott, és benyomta az elefánt farába. Az állat rettentő nagyot ordított, és a verem másik végébe rohant. Az ember visszahúzta a botot, becsomagolta, és azt mondta nekem, hogy most tizenöt napig az elefánt nem kap semmit enni.

– Ez azt jelenti, hogy az elefánt elpusztul, mire beidomítja – feleltem.

– Ha elpusztulna is, még mindig százhuszonötezeret ér – válaszolta.

Tizenöt nap után a szerencsétlen állat alig állt a lábán. Kis idő múlva odajött a férfi, és botját újra az elefánt farába nyomta. Az felugrott, előbb ordított, majd hangosan sírni kezdett. Ismét átrohant a verem másik felébe, hogy ne érje el újra a bot. A férfi azt mondta neki:

– Bárhova mégy is, a bot megtalál. Nehogy azt képzeld, hogy ez a bot kicsi. Lehet nagy is, vastag is, lehet láthatatlan is, de mindig ugyanaz a bot marad. Nem menekülhetsz előle.

Ezután még egy hónapig éhezette az elefántot. A nyomorult már szinte okkersárga volt. Szemében a bánat és a vereség. Csendesen a hasára fordulva feküdt, és szuszogott. A férfi ismét a farába nyomta a botot. Az elefánt zihált, de olyan gyenge volt, hogy moccanni sem tudott, nemhogy ordítani. A férfi pedig hosszasan húzkodta farában a botot, az elefánt pedig csak halkán nyögdecsett.

Körülbelül négy-öt hónap múlva, mikor arra jártam, láttam, hogy az elefánt idomítása befejeződött. A régészeti osztályon kapott állást. Egy asztalnál ülve dolgozott. Amikor megkérdeztem tőle, hogy van, udvariasan mosolygott, hellyel kínált a szemközti széken. Csöngetett a hivataloszolganak, hogy teát hozasson, és azt mondta:

– Köszönöm, jól.

– A felesége és a gyerekek?

– Jól vannak.

– A szomszédok?

– Ők is mind jól vannak.

Teánkat kortyoltuk, amikor megjött az ember, aki az elefántot „botozta”. Megint benyomta neki. Csodálkozva láttam, hogy a „művelet” után az elefánt ugyanúgy mosolyog, mint ahogy mi mindannyian, nap mint nap, mosolyogni szoktunk.

Hindiből fordította: Négyesi Mária

Blaħa Márta

A misztikus költő

Beszélgetés Kuklay Antallal

Pilinszky Jánosról

„1970 februárjában a sárospataki Borostyán szálló éttermében a trinitáriusok hajdani kolostor-templomában üldögéltünk kettesben” – emlékszik vissza Pilinszky Jánossal történt első találkozásra Kuklay Antal körömi plébános *A Kráter peremén* című könyvében. „A gótikáról beszélgettünk, amikor a templom a világegyetem modellje volt, kőbeírt mása és egyben mércéje minden emberi alkotásnak. Aztán megkérdeztem: – Most mit írsz? A válasz sejtelmes volt: – Mostanában olyan területekre jutottam, ahová valószínűleg kevesen tudnak majd követni.”

– *Melyek voltak ezek?*

– A *Kráter* kötet verseinél, ezeknél a látszólag banális, szürke kis költeményeknél, amikről azt mondták, hogy már nem is versek, hanem gyökversek, Pilinszky felfedezte, hogyan lehet a végsőig redukálni a külső formát, hogyan lehet megnövelni a rejtett költői kép intenzitását. Olyan eszközöket használt, amikkel korábban csak az ókori szónoklat élt, paradoxonok, allúziók és enigmák mögé rejtette a költői képet, illetve azt a gondolatot, amely a vers magját képezte. Ezáltal olyan útra jutott, mint az egyik keleti filozófia, a zen, amelyben a mester rejtélyes kijelentései a növendéket meditálásra készítetik. Pilinszky versei interaktív költemények. A nyugat-európai hagyományok szerint a verset első olvasásra kell megérteni, a keleti gyakorlat ezzel szemben az, hogy csak hosszú meditációs folyamat végén áll össze az olvasóban a vers szintaktikai szerkezete, és ragyog föl a költői kép. Pilinszky magát konkretistának nevezte, mert szerinte a valóságnak van egy olyan varázsa, amiről a nagy művészek nem tudnak lemondani. A konkrét költői kép költészetének első fázisában tökéletes evidenciával és lenyűgöző intenzitással jelenik meg. Második költői korszakában kísérletet végzett annak kiderítésére, mi lenne, ha a benne felgyülemelő feszültségeket lávaszerűen szabadjára engedné. Amikor Weöres Sándor elolvasta a *Szálkák* című kötetet, azt mondta, most láttam a Jancsit először papucsban. A kísérlet tehát sikerült. A harmadik költői korszak a *Kráter* kötetel indult. Pilinszky lecsupaszította a verset a legszükszavúbb prózai közléssé, szándékosan megfosztotta a költői eszközöktől, így minden benne foglalt szó nélkülözhetetlenné vált.

– „Kevés olyan költőnk van, aki költészetével annyira adekvát, mint Pilinszky János” – mondja Weöres Sándor.

Tüskés Tibor pedig így fogalmaz: „Kevés olyan költőnk van, akinek költésze oly mértékben eltávolodott a költő személyétől, annyira levált a költő életéről, egyéni sorsáról, mint Pilinszkyé.”

– Mindkettőjüknek igaza van. Annyira egyéni az az út, amit Pilinszky bejárt, hogy csak egyéniségének ismeretével lehet követni. Másrészt viszont ez az egyéniség annyira alázatos, annyira nagy benne az empátiás készség, hogy az alázat csúcán látszólag lemond a személyiségéről. Ennek gyümölcse Pilinszky költésze, mely egyetemessé vált, ugyanakkor látásmódja egyéni. Nem véletlen, hogy Cs. Szabó László Dosztojevszkij Aljosájával rokonította. A magyar költészetben talán *József Attila* őrizte meg ennyire a gyermeki érzékenységet, ártatlanságot.

– *Sokat és sokszor vitatott kérdés Pilinszky költészetének egyházi fogantatása. Valójában egyházi költő volt-e a szó szoros értelmében?*

– Azt mondta magáról, hogy ő nem katolikus költő, hanem költő és katolikus. *Radnóti Sándor*, aki mélyreható tanulmányt írt Pilinszky költészetéről, az Isten-problémával kapcsolatban három kategóriát állít fel: az első a *kereső költő*, ide sorolja Adyt, a második a *liturgikus költő*, mint *Babits*, a harmadik a *misztikus költő*, kinek számára Isten léte nem probléma, mint a keresőnek, de nem is evidencia, mint a liturgikusnak, hanem az Istennel való kapcsolat lehetetlensége jelenti számára a problémát. Ide tartozik Pilinszky is. Az Isten-probléma Pilinszkyknél kirajzol egy ívet az elveszett Édentől a megtalált atyai házig. Korai verseit az Isten utáni sóvárgás, a vele való kapcsolat problematikája jellemzi. Később kitisztul, himnikus magasságba, eufórikus kiteljesedésig jut el.

– *Hogyan közelíti meg Pilinszky a hitbéli tanításokat?*

– Éppen az a döbbenetes, hogy – bár úgy vélte, a Szentírást lehetetlen feldolgozni – az idő előrehaladtával egyre mélyül költeményeinek teológiai tartalma. Mondok egy példát: „Egy százlábú s egy flamingó között, / villanszék és nászágy között, / egy pórus krátere meg egy / tündöklő homlok ragyogása közt: / semmi különbség. Különbség csak egy van, / ha azt mondják: »én jó vagyok«, / vagy – ami ritka – azt mondják: »te jó vagy«, / de ez is olyan különbség csupán, / amire Isten azt mondja magában: / mindkettő ugyanaz.” A vers címe: *Különbség*. A lényeges az ember életében nem esztétikai síkon van, nem a kellemes és kellemetlen között, hanem a szeretet síkján. Aki csak önmagát szereti, addig jut el, hogy *én jó vagyok*. Aki másokat is szeret, az ki tudja mondani, hogy *te jó vagy*. És itt van egy teológiai fordulat: akár magát szereti valaki, akár a másikat, mindenképpen felfedezi a jóságot, mert a szeretet tárgya a jó. Ebből adódóan Istent ismeri meg, aki szeret. Valójában mindkettő azt mondja, hogy *Ő a jó*. Csak az tud ilyen felismerésre jutni, aki végigelmélkedte a keresztény filozófiát és teológiát. A megtestesülés, szenvedés, megváltás, kegyelem, imádság sorra jelennek meg Pilinszky költészetében.

T. Kantor
VII 1986

Malarstwo

„Valójában két szó, mit ismerek, / bűn és imádság két szavát. / Az egyik hozzám tartozik. / A másik elhelyezhetetlen.” – írja Az ember itt című versében. Az ember a bűnben elfordul Istentől, az imádság pedig Istenhez fordul, de a keresztény kegyelemtan szerint az ember csak akkor fordulhat Istenhez, ha Isten magára ölti a kegyelem fényét. Az imádság paradox dolog, az ember műve, mégsem az emberé, és nem az Istené, mert az ember fordul Istenhez.

– 1957 november elsején Pilinszky az Új Ember című katolikus lap munkatársa lett. A lap egyik szerkesztője kezébe adta Schütz Antal Dogmatikáját, hogy tanulja meg belőle azokat a hitgazságokat, amelyeket képviselnie kell. Pilinszky mereven elzárkózott ettől.

– Schütz a Pázmány Péter Tudományegyetemen tanított, Pilinszky eljárt az előadásaira. Verseiben fel is lelhető számos olyan vonatkozás, mely arra enged következtetni, hogy behatóan foglalkozott a skolasztikus teológiával. A dogmatika bizonyosságot keres azon a területen, ahol nincsen, és ez a filozófiai megközelítés idegen volt Pilinszky számára, az analógiák, a szimbólumok közelebb álltak hozzá, az Isten-problémát nem racionálisan közelítette meg, hanem művészi úton.

– A húszas évek egzisztencializmusa hatására Pilinszky Isten-hite válságba került. Hogyan nyerte vissza a hitét?

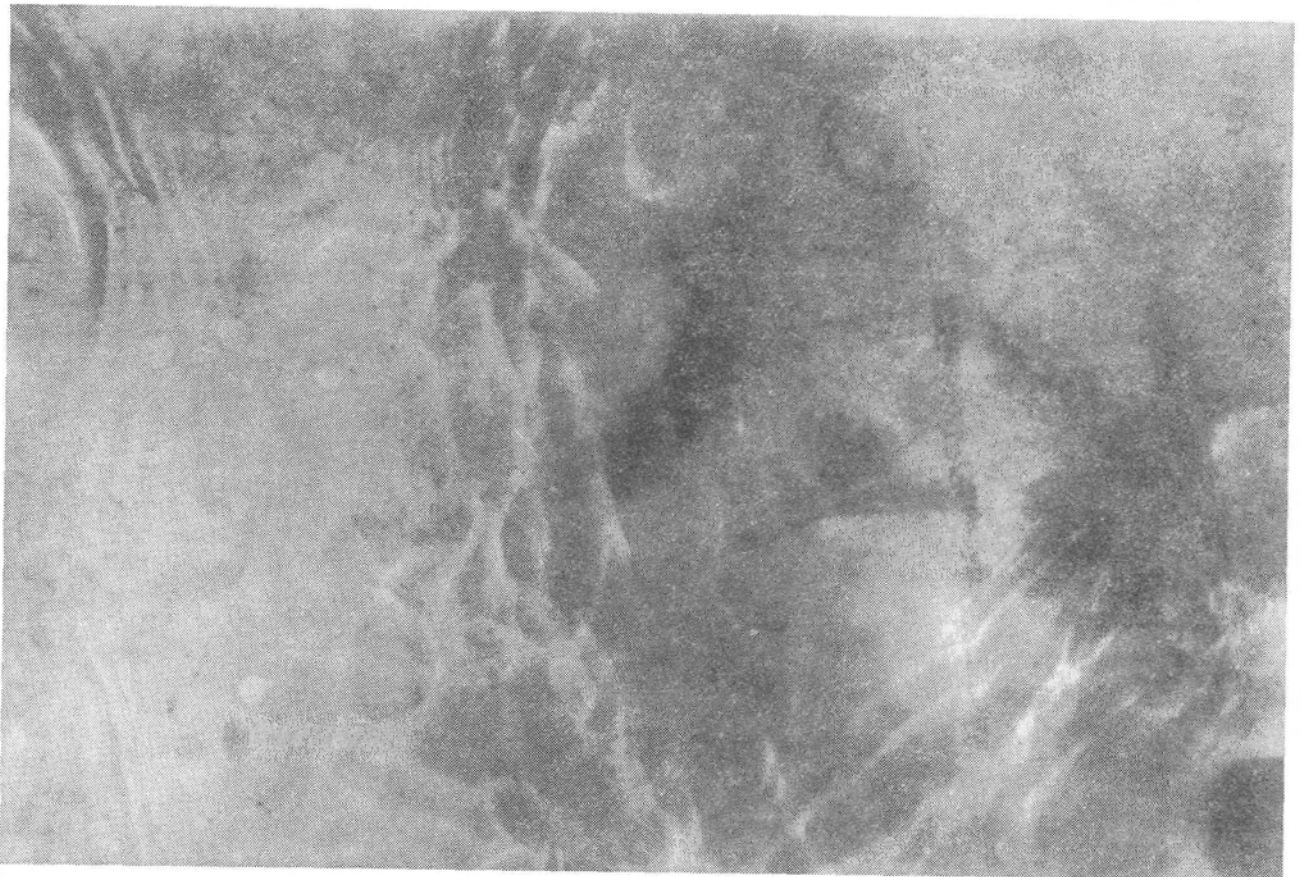
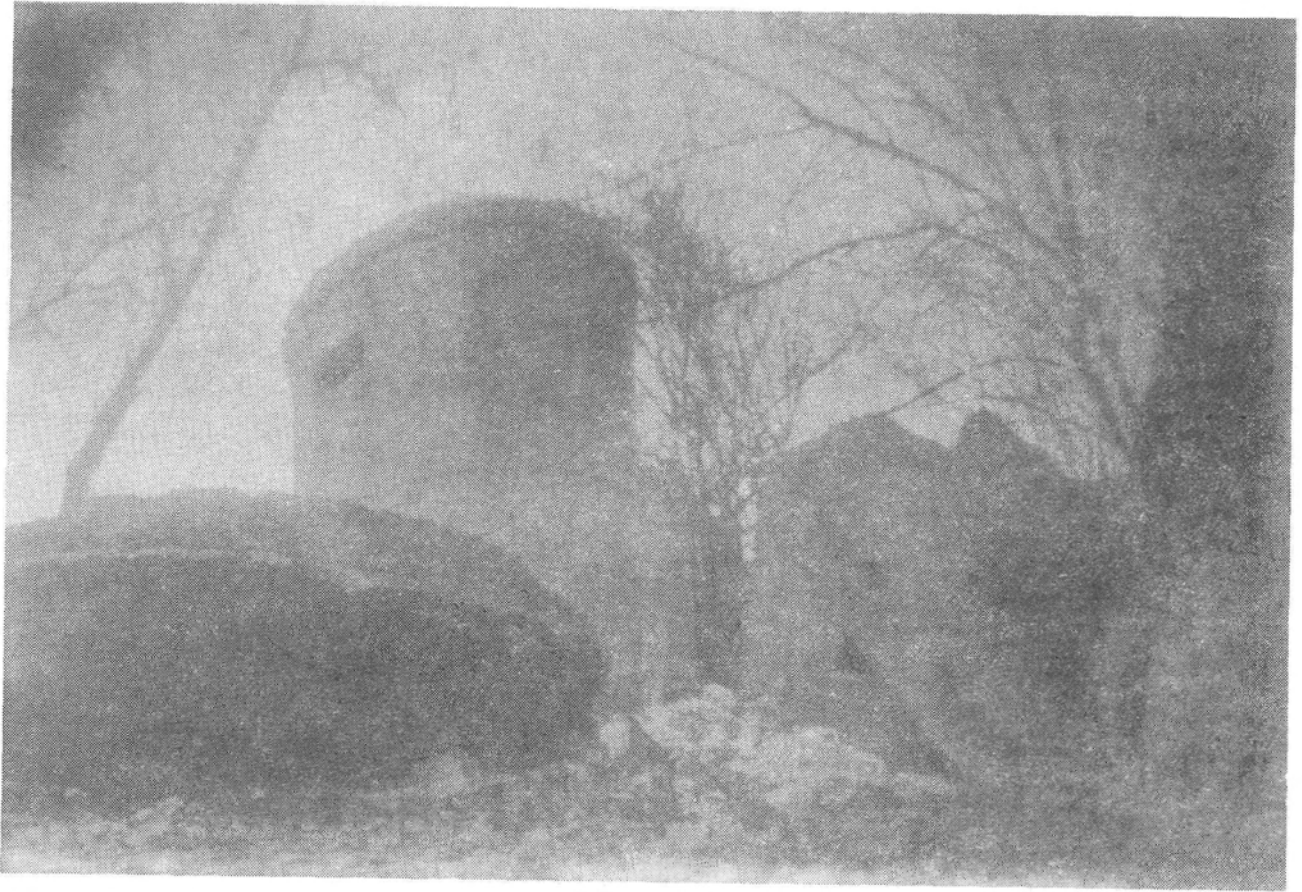
– Hosszú vívódó korszaka után elment a Domonkosokhoz gyónni, és a páter azt mondta neki: „Fiam, az Isten magát nagyon szereti, hogy ennyit szenvedett.” Mert az ő hite valóban megszenvedett hit volt. A háború idején, amikor a szavak visszanyerték igazi jelentésüket, Pilinszky megtalálja Istent.

– Nemrégiben Kertész Ákos íróval beszélgettem, aki a saját ateizmusát éppen a háborúban átélte szörnyűségekkel magyarázza, s láttam dokumentumfilmeket, ahol koncentrációs táborba hurcolt, vagy a Gulág-szigeteket megjárt emberek vallanak arról, hogy szenvedéseiken át egyre távolabb kerültek Istentől, végül elvesztették hitüket. Miként lehetséges, hogy Pilinszky épp ebben az embertelen világban talált rá újra Istenre?

– Azt mondja egyik írásában: „Korábban jobb kézzel írtam, most bal kézzel. Én egy olyan szegény legény vagyok, akit fenyegetett az akadémiák zöld frakkja. Korábban perfekcionista voltam, most tudom, hogy nincs tökéletesség. Istenem, hogy utálok minden harmóniát.” Pilinszky az esztétika, a művészet világában élt. Két vonulatot különböztetett meg: a klasszikust – a forma tökéletességét keresőt – és az evangéliumi esztétikát, ahol a másik ember elesettségében, gyengeségében jelenik meg. Az esztétika öncélú, zárt világából a háború rémségeinek hatására tör ki. „Négyöt esztendő lehetett, / s az én koromban a világ, / vagy – ha úgy tetszik – a valóság, / egyszóval mindaz, ami van, / két esztendő vagy nyolcvan év, / mázsás cipő, több tonnás kis kabát, / és főként, ami hátra van még, / pontosan öt-hat

éves.” *Auschwitz* a vers címe. Egy négy-öt esztendőes gyerek még nem vált le az anyjáról, tehát még manipulálja a szeretet, a hat-hét esztendőes pedig már belefásult a gyűlöletbe, az embertelenség világába. Csak öt-hat éves korban lehet a gyermek *tabula rasa*, a valóság tiszta tükre, akit már nem befolyásol a szeretet, és még nem ront meg a gyűlölet. Pilinszky számára megtisztulást jelentett az Isten-hitben a háború pokla. Ami más embert összetör, a megaláztatás, a szenvedés, az embertelenség, az számára kegyelmi forrás lett. Maga vall ennek a lélektani háttéréről. Azt mondja, a rettenetes szituációkban képes volt arra, hogy kívülről szemlélje önmagát, és nem azonosult a szituációval. Az új korral az ember fölfedezte, hogy nem ő a világegyetem középpontja, mégcsak nem is a Nap. S miközben fizikailag aláztatott lett, szubjektíve mégiscsak saját magában látta a világegyetem közepét. Az ateisták egy furcsa paradoxon áldozatai: a valóságot keresik, ugyanakkor nincsenek megelégedve ezzel a valósággal, és csak akkor tudnák elfogadni, ha jó lenne, vagyis: Isten teremtette volna. Ez olyan, mintha azt mondanánk: a radioaktív elemeket nem teremthette Isten. Képtelenek elfogadni a valóságot, mert csak a saját szubjektív létüket látják értelmesnek. Számomra az, hogy volt Auschwitz, vagy hogy a hidrogénnek ilyen és ilyen a színeképvonala, ugyanaz. Jézus a megtestesült ige, Isten fia, mégis a legborzalmasabb halállal halt. Ez a világ, ez a valóság. A keresztény teológia számára a szenvedés és a halál nem olyan negatívum, mely megkérdőjelezné Isten létét. Akárcsak a keleti filozófiákban, a keresztény teológiában sincs individualizmus. Az emberek többsége ezzel szemben azonban individualista. Tehermentesíteni akarja a valóságot, okosabb szeretne lenni Istennél.

Azok az emberek, akik több ezer évvel ezelőtt éltek, ugyanúgy gondolkodtak, mint mi, bár valószínűleg sokkal intelligensebbek voltak nálunk, hiszen bonyolultabb világot kellett megmagyarázniuk, mint nekünk. Az ismeretek megszerzésében elfajultunk hozzájuk képest. Ez a civilizáció ára. Több százezer éves döntéssorozat eredménye, hogy az emberek ebben az irányban keresik a kibontakozás útját, az emberiség célját. Csakhogy ennek az útnak megvannak a maga vargabetűi. Én a keleti és a nyugati kultúra különbözőségében látom ennek okát: keleten ugyanazzal a mentalitással élnek ősidők óta. Ott az egyensúly a fontos, a harmónia, az arány, a mérték, a tradíció. Nyugaton egy növekedési spirál mentén bontakozik ki a kultúra, a mennyiség a fontos, nem a minőség, a növekedés az elsődleges, s ennek következménye az egyensúlyzavar. Az emberiségnek egyetemes paradigmaváltásra lenne szüksége ahhoz, hogy kijusson ebből a krízisből. Elsősorban a keleti kultúrához, pontosabban annak emlékeihez kell visszanyúlnia, merthogy a keleti kultúrát az emberiség javarészt megsemmisítette. A következő század dolga, hogy a megmaradt értékekből új katedrális építsen.

Bozsó. András fotói

Szikszay Tamás

Portré

Vadak süvítő vonulásban.
Kettészelt dél.
Félszemű, haldokló mangófák
és napvér.

Anton Bruckner

Nyújtózó sátrak orrfuvásában,
az éj összenőtt kígyóinak kórusával.
Mégis végig derengésben, elefántszemekkel.

Négy haiku

Gábor Zoltán emlékére

A múlandóság
emészthetetlen kaland,
fájdalommoraj.

*

Dimenziók, fa-
lak. Homlokomnak robban
a szétszórt nyárvég.

*

Naptűzverésben
sarkig tárt, kitakart test:
megrohant gyarmat.

*

Arcon holdhideg.
Csontsovány nap iránya
északvidéki.

Labancz Gyula

Cigányasszony

*Huncut az arc,
húny fillérre.
Szoptat a cigányasszony
kocsmá előtt a padon,
melle akár a falhoz vágott
üvegpohár, röptében még
össze-összekoccan, de már
a táti csecsemő szájra
kerek, talpszerű tejes-nyál feszül.
Így egész,
így töredékes.*

Tél

*Arcközeli a tél,
s ha már nincs pénzed
tűzifára, telefonod,
villanyod kikapcsolva,
sebaj pajtás, találd
föl magad: csukló,
salak közt rozsdás
borotva, sebszűrő, test-
távhő, ömlik a meleg;
ezt gondolod; költészet
tudással perel; s meg-
csúszva, félre ütve,
fölszikkasztva, áramot
lopva, visszakérdez
latornak az anyag: miért
Jézus szöggel átütött
vasmag tenyeréhez
vonzódik világosságot
remélve a világ, s ha
már így van, ember volnál,
miért ne lehetnél te is
a halál szakmunkása?!*

Árnnyal kilengő

*Piszkosán raktározták el
szótárakban a szavakat.
Bugyogó: boríték szélén enyv,
vérem bolondja az a bolha...
Föladom! Érzéseimre, asszonyom,
világot bízni, nemes lélekre
vall, de hogy mondat, verssor
könnyebb idézhetőség miatt
rímekkel rándíttassék össze? Miért,
kérdzem, miért? Hogy utóbb
szellemi komornyikkal
kísértessem ki életem
hatása alá került, sorsomon
időző, magáról megfélelmezőt?
Árnnyal kilengő, amatőr idő-
mérő az ég. Emlékezzék pesti
útjainkra. Feküdt part lépcsőjén
hullámpapírba burkolódzva
egy alak, lábfején – így szokták
vagy nem szokták ültetésre
előkészíteni a fát – gyökér
helyett gesztenyefoltos fagy-
sebforradás; ma sem tudom, volt-e
benne káromkodás, tolvajnyelvünkhöz
jól jött némi mutogatás;
rongyaiból – minek magyarázom –
hagyma-sejtelméből kirajzolódó
Brancusi-torzó, könnyező rügy-Mária;
iszonytató papundekli-lét, véres
bugyogója villant elő; nincs
ilyesmire hiteles fordítás,
falat kenyérre cserélte volna
mindenét; nos, láthatja, elég
romlatag világ, testi penész:
kerge bársonynadrág-gomba;
emlegetni is kár kiért, miért,
csuklik hús az ölben; velem van,
azóta, szájhoz gólyalábonjár a rizs.*

A magyarok története

Azon nagy népviharnak, mely a negyedik század második felétől kezdve, Ázsia és Európa téerein több századon keresztül zajlongott, egyik hulláma volt a magyar nép. Ez volt a nagy népvándorlatok korszakában az utolsó azon csapatok közül, melyek Ázsiából Európába költözvén, s itt állandóan megtelepülvén, idővel az európai nagy országrendszerbe beszövítt álladalmat alkotának.

A magyarok eredete s első viszontagságai, mint közönségesen minden népéi, ösmeretlenek; sőt későbbi történetök is, egészen utolsó vándorlásokig, olly homályos és bizonytalan, hogy azt majdnem minden történetíró más és másképp adja elő. Legtöbbek véleménye szerint a magyar, török vagy szittya népfaj, s Ázsia belsejéből a Caspi tenger keleti vidékéről, India és Perzsia szomszédságából veszi származását.

* * *

A hét, egymástól addig független, nemzetség a kötött szerződés által egy néppé olvadván, útnak indulva, új hazát keresendő, szám szerint mintegy negyven ezer család, melyekben két, vagy harmadfél száz ezer fegyvert viselő férfi, összesen pedig körülbelül egy millió lélek számláltaték. Számok azonban útjokban, mit Gácsország felé vőnek, nem sokára szaporodott; mert midőn Kiew táján a szlávoktól segítségére hívott szomszéd kunokat, mások szerint palócokat, egy elhatározó csatában legyőzték, ezek üggyársakul ajánlkozván, a magyar sereghez csatlakozának, s vezérek Álmosnak hűséget esküvének. E diadal után Álmos a Havasokon átkelt, s a mai Magyarhonba lépett.

A hosszú ut fáradalmait Munkács táján negyven napig pihente ki a magyar sereg. Hihetőleg itt történt, hogy Álmos vénségtől elgyöngülvén, a fővezérséget fiára tette át, neki hagyván az ország-szerzés dicsőségét. Árpád a fejedelmi méltóságot átvevén seregét több csapatban és irányban indította meg a vidék elfoglalására.

* * *

E történetek közt a magyar, az előtt szelíd, mértékletes, másét nem kívánó pásztornép mind inkább elszilajodék, sgyakori háborúiban kalandor, harcias, rabló szellemet ölte magára, mellyél fogva — ámbár a fejedelem iránt határtalan tisztelettel viselteték — a köznép még is csak félelem s a vezérek és hadnagyok szigorúsága által vala engedelmséggben tartható. Legkedveltebb foglalkodásuk volt a harcz és rabló kalandok; ezeket ők közönségesen iszonyú pusztitással gyakorlották, diadalaikat pedig könnyörületességet nem ismerő kegyetlenséggel fertőztették: nyomaikat, merre kalandozának, vér és pusztaság jeleie, a helységeket felgyújtották, a lakosokat felkoncizolták vagy szolgaságba hurczolták. A szabadságra méltónak sem tartaték, ki még nem ölt ellenséget. Egyébiránt a magyar büszke, becsületszerető, dicsvágyó s komoly jellemű vala; tette később, mint beszédre, szándékával nem nagy zajt ütött.

Harczon kívül legkedveltebb időtöltésök volt a vadászat, mi egyszersmind az élelmszerzésnek is egyik ágául szolgált; mások halászat s pásztorkodással foglalkozának. A földművelést még nem ismerték; a kézművek közül is keveset űztek, csak azokat tudniillik, melyek által fegyverek s némi ruhaneműek állítottak ki, minők valának például: a kovácsok, kardcsiszárok, íjgyártók,

vargák stb. Vándor életmódjokban egy helyről a másra költözének mihelyt a mező számos barmaiknak eledelt nem adhatott.

Vallásuk hasonló volt azon népekéhez, melyeknek ősi hazájokban szomszédaiak voltak. Egy görög író tanúsága szerint ők csak egy fő lényt imádtak, ki mindeneket alkotott, fentart és igazgat; ennek tiszteletére, közönségesen dombokon s berkekben, imákat s áldozatokat mutatának be e végre leolt marháikból. E jó szellemen kívül, kit Isten név alatt tisztelének, s kinek adományából jöni hittek minden áldást és szerencsét, tisztelték még — de nem imádták — a levegőt, vizet, tüzet, földet, kivált pedig a napot, mint ollyan lényeket, melyek által leginkább vették Isten jótéteményeit. Nagy szerepet játszott még vallásukban egy hatalmas, de Istennek alávetett, gonosz szellem, kit Ármánynak, másképp Ürdüng — vagy Ördögnek neveztek; ettől származtatták ők, mint sok más nép is, a világon előforduló gonoszt, mit ők ajó Isten eszméjével megegyeztetni nem tudtak.

Valának papjaik is, kiket táltosok — vagy jósoknak neveztek; ezek az áldozatra leolt állatok belrészeiből jövő eseményeket jósolának, a vezérek tanácsai, a nép bölcsei, orvosai s költői voltak, kik azt a torokon és áldomásokon kobozaik kíséretében hősdalokkal dicsvágyra gerjeszték, szilaj kebleikbe erőt s állhatatosságot öntetének, vagy abban szelídebb érzeményeket keltének föl népdalaikkal. A nép irántok határtalan tisztelettel viseltetett: de szabadságát általok megsérteni, összeszoríttatni nem engedé.

* * *

A kézművek s földművelés, miktől a magyar az előtt mint szolgálai munkától iszonyodék, gyarapulának; a rendes foglalkodás pedig az új vallás tanaival s a nagyobb számmal letelepült németek példáinak hatásával egyesülvén, az erkölcsösségei szelídíté, nemesbíté, a rablásokat s a pogány vadság egyéb bünteteteit mindinkább gyéríté.

A pogányság kiirtására s a kereszténység megerősítésére rendeltetett, hogy az összeromlott templomok fölépíttessenek; ünnepeken és vasárnapokon a munkától, kereskedéstől s vadászat-tól mindenki pénzbüntetés alatt megszűnjék és isteni szolgálatra templomba menjen; a templomtól messze eső falukból legalább néhányan jelenjenek meg, kik három kenyeret és egy gyertyát kötelesek magokkal vinni. Misét egyedül templomokban szabad tartani. A pogány szertartások berkekben s patakoknál eltiltattak. Ki az egyházi böjtöket feltöré, vagy halottját nem egyházi személy által temetteté el, a templom udvarában tartandó tizenkét napi böjt alá vettetett. Azon római szertartásúak, kik a magyar egyház szokása szerint böjtölni nem akarnak, az országból kitakarodjanak, dejavaikat benn hagyják. Az izmaeliták, vagy is mohamed vallásu bolgár kalmárok, kik a kereszténységre tértök után magokat s gyermekeiket környülméltetnék, lakjaikból kiűzetvén, más faluk lakosai közt osztassanak föl; a zsidóknak pedig a keresztény ünnepeken dolgozni, keresztényekkel házasodni s keresztény szolgákat tartani szabad ne légyen.

* * *

Részletek Horváth Mihály *A magyarok története* (Pápa, 1842) c. könyvéből.

A vendégek befogadásáról és gyámolításáról

...Mert amiként különb-különb tájakról és tartományokból jönnek a vendégek, úgy különb-különb nyelvet és szokást, különb-különb példát és fegyvert hoznak magukkal, s mindez az országot díszíti, az udvar fényét emeli, s a külföldieket a pöffeszkedéstől elretenti.

Mert az egynyelvű és egyszokású ország gyeage és esendő. Ennélfogva megparancsolom neked, fiam, hogy a jövevényeket jóakaratóan gyámolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak...

István király intelmei Imre herceghez (részlet)

A tzigán nemzetnek igazi eredete, nyelve, története

Jámbor Olvasó Barátunk!

Ezen Dsédán, vagyis az úgy nevezett szokott mái Dzigán Nemzet, jóllehet az ő meg romlott Természetére, és benne meg rögzött szemtelen szokásaira nézvest; Egy azon fölöttébb meg vetetett és alá való Népnek láttassék-is; mindazonáltal első Eredetére, egy azon Ember minden más egyéb Emberi állattal; E' végre szánakodásra méltó inkább az ő sorsa, és nem gúnyúlásra... ..Mellynek-is Eredete, nyelve, és egyéb Élete folytánul, büvebben fog szölli, im' ezen tsekély Írásunk. — Isten éltetvén, és erőt 's egészséget engedvén; azon lészünk, hogy kedves szülött Hazánknak, ama Nemes Győr Vármegeinek, ritka, és emlékezetes Régiségeit [Antiquitates Memorabilia Comitatus Jaurinensis] közre botsássuk; Költ 1797-ben. amaz nevünket viselő Curialis Helységben.

Enessei György [m. p.]

* * *

Ezen Ázsiai Dzigán barna Sereg, Magyar Országban kezdett bé szivárogni először-is 2-dik András Király idejében, talán azon Jerusálemi hadakozásából, 1219-dik Eszt. tájban, Királyunknak hazájában lett vissza térése alkalmatosságával; kész szolgálatját ajánlván, az ő szokott kovátsulú Mesterségének; — Meg-is szaporodtanak Kun vagyis 4-dik László Király alatt 1274-dik Eszt. tájban Neugar (Niger, vagyis Barna és Móhr) nevezet alatt; talán Koromandéliának [Élő-Indiának a Bengáli-öböllel határos partja] Biz-nagar részeiből, mellyis másképpen Dsánderg nevezetik, a' hol-is vagyon Nagarchoj nevü Váross; — De leg számassabban tolokodtanak Európának Vidékjeire 1411-dik és 1417-dik Esztendők között, Zsigmond Ts. és M Király idejében, ama Dsédán vagyis Dzigán esmértető nevezet alatt, ugyan-is Arabiának tágos pusztáirul; Ottan vagyon Dsida Várossa-is és Lóhéja Várossnak; Sátorjaiknak Magyar, Erdély, és Oláh Országokban hely engedtetett, a' Váross és Faluk végein.

* * *

Bizonyos, hogy a' Dzigán, mint hajdan meg átkozott Khám-nak, valóságos egyik maradékja. Igen meg-vettetett, 's alávaló Nép széles a' Világon, szinte máiglan — 's éppen nem-is Vadra, vagyis kardra való Nemzet. — Az mái tapasztalásokon fölül; példák a' többi között Országunkban az 1534-dik Eszt. nem különben 1557-ben Nagy Idánál, és 1709-ben Marmarosban, a' Dzigánok Sirmalmának emlékezte. Hasonló okbul azon nagy számú, Török Birodalom alatt lakozó Dzigánoknak-is, nem más az kötelességek háború alkalmatosságával; Egyedül az utaknak igazgatása, és egyéb hól 's mi Eszközöknek, Bagázsianak, az Tábor után való hordogatása 's Konfuerozása; alkalmatlanoknak tapasztaltatván az kard fogásra — Az ő élete módja többnyire piszkos; gyakori bűdös hússal való élés; koplalás; henyélés;

lopás; Varáslás; Világ szélt-bujdosás; tserelés, tsalás; 's a' többi. — Ruházattya ringy-rongy; e' mellett még-is kevély. — Sokak közülök a' kovátsulást, mint szokott régi mesterségjeiket; Egy némellyek az Hegedülést; mint a' tisztessébb Törököknél, Perzsáknál, és Araboknál; máiglan-is leg alábbvalóságot; üzni-üzni látzatnak. — Nálunk az Hegedülésben a' többiek között híressé tették magokat; ama Szepeffi Barna Mihály; és azon Gömöri Dzinka Panna Asszony személy. — Az Hegedű neve nálunk, Schát-ra; inend eredhetett Dzudar tsuf nevezetek-is, némelly helyeken az Magyaroknál — Nemes Ember, vagyis Úr neve nálunk, Raj; innend Rajkó fijak, anyit téssen mint Úr-fijak. — Egyéberánt köz néven az magok fiúgyermekeit Rákló nevezik. — Az ő Testeknek ingatása vagyis játékja különös; melly-is abban áll, hogy egész Testeket kezeikre eregettven kerék formára, ide 's tova, meszszebb-is, fel 's alá hánykódva hõmbölgetik; melly ezen kerek forgatásak; Dzigán kerék hányásnak nálunk mondatik. — Fel-séges Mária Theresia M. Országunk kegyes Királynéja volt az, ki ezen kóborló idegen Nemzetet, bizonyos Életnek rendihez kívánta vólna szoktatatni; adván reájok 1768-dik Eszt. Új. Polgár nevezet; az 1773-dik Eszt. pedig barna gyermekeik el szedetettvén; még az régi nyelvek-is keményen meg tiltatott. — De mind haszontalan: a' Dzigán tsak Dzigán marad mind örökké. — Valamint a' Farkasbul, soha nem leszen Bárány; Olvashatod a' Dzigánok végső romlásáról Írott Magyar Verseket, az 1768-dik N. Gyõri Kalendáriumnak végén — Nagy János Nyájas Múzsájában, a' kesergő Dzigán Énekét — az 1798-dik Eszt Váczi M. Kalendáriumban a' Dzigán Elizoeumról való Tzikkelyt. 's a' t.

* * *

Magyar Orzágnak mostanyi Vidékjein meg-telepedett Sátoros Dzigánokrul; Emlékezetes 2-dik Uladislus Magyar Királynak azon 1496. Eszt. költ Szabad-Utazó Levele [Salvus Conductus] bizonyos Dzigán Sátoros Felekezetnek részére...

* * *

Az Erdély Orzági Dzigánokrul; — Ugyan is az Erdélyi Fejedelmeknek; különösen Néhai Zápolya János özvedj Királynénak a' Dzigán Sereg eránt tett Rendelése, vagyis Patens Levelei... Meg jegyzésre méltó még az is, hogy Erdélyben bizonyos Dzigán Társóság, az ottan lévő folyóvizeknek fővényeiből bizonyos Contractus mellett, aranyat szokott ki mosni, nem kevés haszonnal. — Többnyire sokan közülük Vándorló pötsét-nyomó-metszők; Kolompárok mind ezek mellett lopnak is. Hasonló egy azon természettel és Eredettel birván, fent le irtt Magyar Orzági Dzigán Barna Sereggel.

Részletek Enessei György írásából.

Eörsi István

Múltszemlélet – magyar módra

Tavaly, még a keresztény-nemzeti-konzervatív kormány idején törvény született arról, hogy a politikai, a gazdasági, az igazságügyi és a tömegkommunikációs elit meghatározott csoportjai átvilágítandók. A vizsgálathoz legalább két háromtagú bírói testületet kell életre hívni. Csak olyan bírók alkalmazhatók, akik az elmúlt rendszerben nem hoztak tarthatatlan ítéleteket. Mivel csak három bírójelentkezett, egyetlen testület látott munkának. Csakhamar kitört a botrány, mert kiderült, hogy a három bíróból kettőnek a nevét politikai okból megsemmisített ítéletek ékesítik.

Vidám magyar történet ez. „Az elfojtás és elfojtása” (Die Verdrängung und ihre Verdrängung) című tanulmányomban felvázoltam, hogy miként fojtotta el a Kádár-korszakkal megbékélni kívánó értelmiség 56-os emlékeit, és miként fojtotta el 1989 után azt, hogy ezeket elfojtotta. A rendszerváltozás után rossz kompromisszumokkal megterhelte, rossz lelkiismeretű politikai elit kezdte kiépíteni a demokrácia intézményrendszerét. Vad antikommunisták egész soráról derült ki, hogy párttitkárok, apparatcsikok voltak korábban, vagy éppen – mint a fasisztoid *Csurka István* – besúgók. Még e leleplezéseknél is döbbenetesebb volt, hogy híveiket ez sem tántorította el tőlük.

Miként próbáljunk ilyen körülmények közt megtisztulni pártállami múltunktól? Én magam – a demokratikus ellenzék többi tagjához hasonlóan – első perctől kezdve láttam, hogy a jogi eszközök erre alkalmatlanok. Először is nekünk nincs Nyugat-Magyarországunk, melynek értelmisége másfajta, nem-kriminális konzekvenciákkal járó gerinctörések után bírói székbe felkapaszkodva ítélkezhet a nyomorult keletiek felett. Másodsor is nálunk a hatvanas évek elejétől megszűntek az égbekiáltó törvénytörések, a jogtalanság ettől kezdve csak normális, piti keretek között tenyészett. Így hát mindaz, ami per tárgya lehetne, elévült. Igaz: hoztunk egy törvényt, melynek alapján elévülhetetlen emberiségellenes bűncselekményt követtek el azok, akik fegyvertelen tüntetők közé lóttek. Már ítélet is született két perben. Az egyikben az összes vádlottat felmentették, a másikban öt-öt évre ítéltek két rozoga gyilkost, a többi tíz öregurat szélnek eresztették. A bírák légbőlkapottnak és önkényesnek érezhették a per jogi alapját. A sorkatonák minden bizonnyal az emberiség ellenségei voltak, de hova soroljuk akkor a megtorlás korának bírúit, akik tucatszám akasztatták fel legkiválóbb honfitársaikat? És fölöttük a justizmordokat követelő hierarchiát, melynek csúcán a nyugati demokráciák későbbi lieblingje, *Kádár János* állt? Továbbá: hogyan ítéljük el bárkit – mint ezt többen követelték – idegen hatalommal való együttműködésért, ha értelmiségünk büszkeségei, köztük mai tankönyvekben virító nagy nevek 1957 szeptemberében – feltehetően a bosszúszomjas funkcionáriusokat megengesztelendő – nyilvánosan hálálkodtak az „ellenforradalom” leveréséért annak a bizonyos idegen hatalomnak? Ha a jelenlegi miniszterelnök tagja volt a miliciának, mely 1957-ben ama hatalom védelmében és védelme alatt végiggumibotozta a fél országot?

A megtisztulásra tehát kizárólag az erkölcs szférájában kerülhet sor. A történelmi dokumentumokat – köztük az 56-os

periratokat – hozzáférhetővé kell tenni. Az átvilágítási proceszust tisztségviselők meghatározott körében folytatni kell. Az erkölcsi értékek egészséges hierarchiájának megteremtése átfogóbb és radikálisabb program, mint amire perek útján törekedhetünk. Ha például gyilkos határőröket ítélnénk el, hogyan indokoljuk, hogy közben olyan államok tucattjaival tartunk fenn normális kapcsolatokat, amelyek lövetnek a határon? De ha arra koncentrálnánk, hogy a közéletnek, és saját életünknek a szereplői, és főként mi magunk természetes megvilágításban mutatkozhassunk meg, akkor ehhez köznapi életünket, a teljes polgári szférát mozgósítanunk kellene.

Ennek a radikális programnak Magyarországon roppant ellenzéke van. A nemzeti jobboldal számos politikusa – köztük a két korábbi miniszterelnök – ellenállás nélkül illeszkedett a Kádár-rendszerbe. A balközép koalíció erősebb pártja a régi állampárt utódja. Frakciójukban kevés besúgót találnak majd, mert párttagot erre a célra nem volt szabad alkalmazni. A spiclik munkáltatói viszont ott ülnek köztük. A szocialista parlamenti frakció vezetőjét nem kell átvilágítani: köztudomású, hogy belügyminiszterhelyettes volt az utolsó pártállami kormányban, éppen akkor, amikor belügyesek meg akarták semmisíteni a spiclikre vonatkozó bizonyítékokat. Nemrégiben kijelentette, hogy „a jobbiztonság ellen hat, ha valakiket évtizedekkel ezelőtt elkövetett cselekedetük miatt vonnak erkölcsi felelősségre”. Csakhogy az erkölcsi elévülés abszurd találmány. Ha értelme lenne, nem születhet meg az *Oidipusz király*, *Mózes* beszél az ígért Földjére, *Faust* pedig kockázat nélkül szerződhet *Mephistophelesszel*. Nincs humanista kultúra, ha a tettek erkölcsi következményei elévülnek.

Az erkölcsi rendcsinálás akadályai a spiclik személyiségi jogainak tisztelete is. Ezeket nálunk még mindig pártállami törvények bástyázzák körül. Például államtitkot sért, legalábbis papíron, aki elmeséli, amiről ebben a témakörben – beszerzés, levélcenzúra, telefonlehallgatás – értesült. Engem például be akart szervezni egy börtönparancsnok. Ezt én most kilocsogom – mint ahogy akkor is kilocsogtam, a zárkatársaimnak –, és így bűncselekményt követek el. A spiclik személyiségi jogai halk vágyat ébresztenek bennem saját személyiségi jogaim iránt. Hát nekem nem emberi jogom, hogy megtudjam, mely barátom, hozzátartozóm, szerelmem sügött be annak idején? A német szabályozásnak ezt a vonatkozását követendőnek tartom, noha tudom, hogy tragédiákkal járhat. Ráadásul a jogos leleplezéseket igazságtalan vádaskodás, gyanakvás-hullám, halálosan unalmas polémia-áradat kíséri – de vajon jobb-e a ránk kényszerített hazugság, mint az a lehetőség, hogy önként vállalhassunk tisztító megrázkódtatásokat?

Sajnos attól tartok, hogy a jog és az erkölcs dilemmájából egy harmadik megoldás kerül ki győztesen. Múlt-szemléletünk magyar módra tisztul majd meg: alkalmatlan bizottságok alkalmatlan módszerekkel diszkreditálják a homályosan megfogalmazott célokat, és a rohamosan szegényedő lakosság, szemközt a munkanélküliség, a hajléktalanság új élményeivel, elveszti érdeklődését elmúlt korok erkölcsi problémái iránt.

Andy Warhol

My Time Is Not Your Time

Ha arról esik szó, hogy ki vagyok, általában azt mondják: „Andy Warhol, a popművész”, vagy azt: „Andy Warhol, az underground filmes”. Fogalmam sincs, hogy ki underground, talán olyasvalaki, aki elbújdosik a zaklatások elől. Csakhogy akkor én nem lehetek „underground”, hiszen mindig is arra hajtottam, hogy az emberek észrevegyenek. Jónás Mekas szerint ezt a kifejezést egy filmkritikus, Manny Farber alkalmazta először a sajtóban, a Commentary magazinban megjelent cikkében a mellőzött hollywoodi rendezőkkel kapcsolatosan. Később egy philadelphiai kiállítás megnyitásakor Duchamp tettem egy olyasféle megjegyzést, hogy „egy művész számára az underground út az egyetlen alternatíva, hogy jelentőset alkosson”. De az ezzel a névvel illetett filmekről képtelenség kitalálni, vajon mitől undergroundak. Attól, hogy „művészkednek” vagy „ocsmányak” vagy „különködők” vagy „cselekmény nélküliek” vagy „meztelenkedők” vagy mert a „végletekig túlzóak”? Amikor saját filmjeinkre használom ezt az elnevezést, csupán azt értem alatta: olcsó, nem-hollywoodi, 16 mm-es.

* * *

Az egyedüli „underground” esemény az amerikai filmekkel kapcsolatosan az volt, hogy a hatvanas évek elején a meztelenséget ellenző óriási cenzúrázási hacacaré tört ki. A *Lolita*-botrány korszaka az ötvenes évekre esett, ötvenkilencben nagy port vert fel a *Lady Chatterley szeretője*, később Henry Miller *Ráktérítője* felett nem tudtak napirendre térni. Amerika cenzúrapolitikája mindig is érthetetlen volt számomra, hiszen sosem akadt olyan időszak, amikor ne kereshetted volna fel bármelyik 42. utcai peep show-t, hogy annyi fütykóst, puncit, didkót és popsit bámulj meg, amennyi csak jól esik. És akkor ezzel egyidejűleg a bíróságok nem voltak restek kipécézni az „obszcenitása” miatt néhány merészebb jelenetet egy népszerű filmből.

* * *

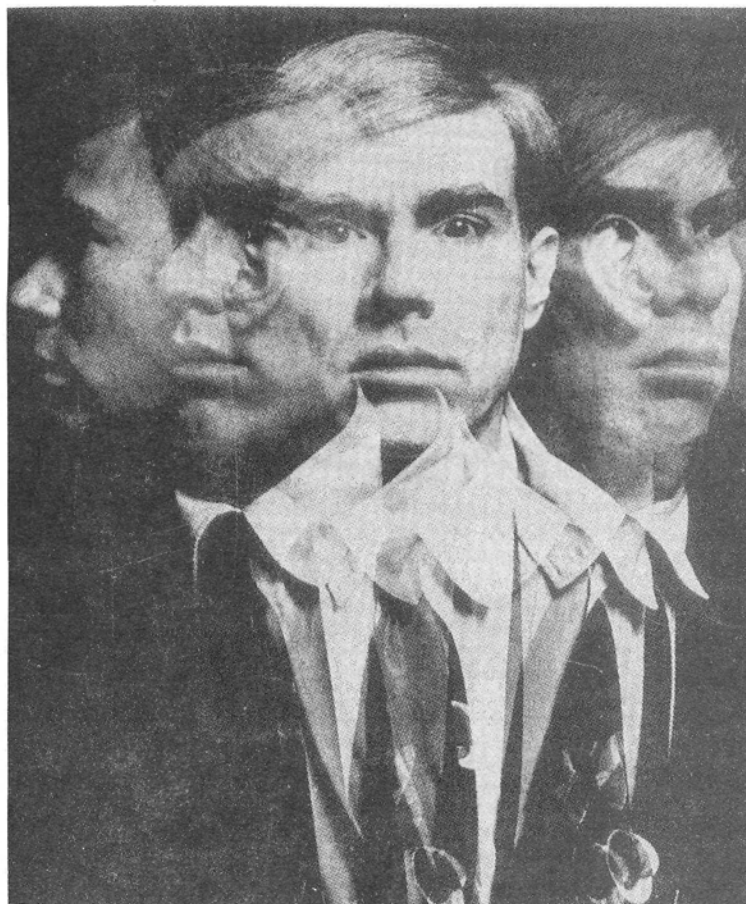
Sohase csináltam szexfilmet. Ha azt akartam volna, akkor egy virág születését örökítem meg... Számomra a „love story”: két love-bird, két afrikai törpepapagáj – egy kalickában.

* * *

Mindig izgattak azok a fiúk, akik azt tekintették életük értelmének, hogy teljes értékű lányokként létezhesenek. Éjjel-nappal keményen hajtottak, hogy az árulkodó férfias vonásokat levetkőzzék és nőiestulajdonságok birtokába juthassanak. Nem állítom, hogy ez a világon a legeredetibb ötlet, és hogy ez volna a legkeményebb munka, nem állítom, hogy nem azonos az önkizsákmányolással és önsorsrontással, mint ahogy azt sem merném állítani, hogy nem a legabszurdabb dolog, amit csak egy férfi tehet az életével. De azt igen, – ennyit azért el kell ismerni –, hogy embertelenül nehéz kihívás. Hihetetlen meló, hogy pont az ellenkezővé varázsoljuk magunkat, mint ahogy a természet elrendezett bennünket, s főleg, hogy nőutánzatává váljunk – egy fantáziánőnek.

* * *

Sose értettem azokat az embereket, akik kóros álmatlanságban szenvedtek, és ráadásul effajta kijelentésekre ragadtatták magukat: „A kilencedik éjszakánál tartok, ez valami fantasztikus!”

Arra gondoltam: „Akkor talán itt az ideje, hogy filmet csináljunk valakiről, aki végigalussza az éjszakát.” Viszont csak három perces kamerával rendelkeztem, ezért minden három perc letelte után filmet kellett cserélnem. A *Sleep* hatórás film egy alvó férfiről. Filmezhettem volna hat órán át egyfolytában, de több mint hat héten keresztül forgattunk. A végleges változatot tehát meghamisítottam a számomra megfelelőbb design érdekében.

* * *

„Kedvelem az unalmas dolgokat”. Számtalanszor idézik ezt a mondatot tőlem, nem tagadom meg, ugyanis így gondolom. De ez nem jelenti egyúttal azt is, hogy az unalmas dolgok engem ne untatnának. Az is igaz, hogy amit én unalmasnak tartok, nem feltétlenül egyezik meg azzal, amit mások tartanak annak. Én például egyszerűen képtelen volnék végignézni a televízióban egy népszerű szappanoperát, mert idegesítenek a kísértetiesen hasonló cselekmények, vágások. Általában az emberek többségét elbűvöli ugyanaz az alaptéma, ha a részletei kissé eltérőek. Én azonban pont fordítva vagyok ezzel. Ha nekifogok, hogy végignézzem ugyanazt, amit már láttam, nem arra vágyok, hogy *lényegében* ugyanazt lássam, hanem arra, hogy pontosan ugyanazt.

* * *

Gyakran rajtakapom magam, hogy ilyesmiket mondok: „Ez a nő maga a szépség”, vagy „ez a férfi maga a szépség”, esetleg: „micsoda szépség!” Pedig fogalmam sincs arról, hogy mi az,

hogy szépség, pláne, hogy mi „maga a” szépség. Nem is nagyon hoznak lázba a „Szépségek”. A „Társalgók” annál inkább. Számomra azok, akik képesek jól társalogni – „a” szépek. Mert szeretem a jó beszélgetéseket. Mi a magyarázata annak, hogy nálam előnyt élveznek a Társalgók a Szépségekkel szemben, vagy miért készítek több magnófelvételt, mint filmfelvételt? Nem a fecsegésről beszélek. A Társalgók valamit *csinálnak*, a Szépségek *vannak*. Ami nem feltétlenül hátrány, csak hát sokkal izgalmasabb olyanokkal együtt lenni, akik csinálnak valamit.

* * *

Emile de Antonio felajánlotta, hogy lefilmezhetem, amint felhörpint egy liter skót whiskyt húsz perc leforgása alatt. Még nem töltöttem újra a kamerát, amikor az üveg kiürült, viszont a hatása még nem volt észrevehető rajta. Aztán hirtelen a földre vetette magát, kornyikált, káromkodott, a falat kaparta, – megpróbált fölegyenesedni, ez azonban nem sikerült neki.

Én tényleg nem fogtam föl, mire célzott, mikor előtte közölte: „Az életemet reszkírozom miattad”. És ahogyan ott fetrengett előttem, még akkor is csak az járt az eszemben, hogy úgy *viselkedik*, mint egy részeg.

Szerencsére mégsem purcant ki, én pedig a filmet a *Drink* címre kereszteltem, és ezzel az *Eat* és a *Sleep* trilógiává bővült.

* * *

Ha Schlesinger *Éjjeli cowboyára* gondoltam, ugyanaz a féltékenység mardosott, mint a *Hair* láttán. Hogy a pénzeszsákok kisajátíthatják az ellenkultúrát, hogy az underground témákat megszelídített, kommersz formában adják elő. Mintha „behatoltak volna a mi területünkre”. Ettől aztán még inkább vágytam arra, hogy pénzt szerezzek Hollywoodtól egy – a mi szájizunk szerinti – szép és jó filmre, hogy legalább az esélyek egyenlőek legyenek. Féltékenységemben ilyesmik jutottak eszembe: Miért nem *mi* kapjuk meg azt a lóvét, hogy megcsináljuk a valódi *Éjjeli cowboyt*? Azt, hogy a finanszírozók valódi élet alatt „mozizalóságot” értenek, – nem fogtam föl.

* * *

'69 táján Paul Morrisseynek elege lett abból, hogy mindenütt – különösen a filmekben – a kábítószer témát nyomják. Hadat indított a kábítószer-romantika ellen, s filmünknek a *Trash* (*Szemét*) címet adta. Egészen fiatal poszt-pop csemeték voltak a főszereplők. Azok az erkölcsi korlátok, tilalmak, amik ellen a hajdani kokós szupersztárok lázadtak, elenyésztek. Körülbelül olyan valószerűtlenekek lehettek számukra, mint nekünk a viktoriánizmus kora. Az ő nemzedéküknek a pop már semmire sem kínált alternatívát vagy megoldást. Ez volt az, amit egyáltalán ismertek.

* * *

A hatvanas évekre az embereknek sikerült elfelejteniük az érzelmeiket, hogy tulajdonképpen mik is azok. És ez azután már soha többet nem is jutott az eszükbe. Ha egy érzést valamilyen sajtóságos nézőpontból vizsgálász, annak megvan az a veszélye, hogy később nem tudsz róla úgy gondolkodni, mintha ez az érzés valóban létezhetne is. Valahogy így történt velem is. Érzelmi életem felszámolásában tulajdonképpen egy magnetofon beszerzése a ludas. Ugyanakkor ez engem megnyugvással töltött el. Minden gondom megszűnt, vagy ha akadt, azon csak a magnószalag minősége értendő. S ha a problémát a szalag minőségére redukálod, nincs többé probléma. Különös gondnak ezentúl – a különös szalag minősült. Ezzel mindenki tisztában volt, és ezért mindenki színlelőadást produkált – a magnónak. Már nem

lehetett tudni, van-e bármilyen probléma egyáltalán, vagy csak a szalagon létező probléma van. És azt sem lehetett többet bizonyossággal állítani, hogy a személyes gondok gondok-e vajon, vagy esetleg csak színlelt gondolat-pótlékok.

* * *

Az embereknek a művészetről megingathatatlan fantáziaképeik vannak, s ezekhez meglehetősen ragaszkodnak. Monte-Carlóban a Hotel Mirabeau tetőterén Damian felvetette: „Ahhoz, hogy valaki elismert művész lehessen, valami *mást* kell alkotnia. A valóban *más* egyúttal kockázatvállalás is.”

„Amikor azt állítod, hogy a művészek kockáztatnak, ezzel sértően kirekeszted azokat az egyszerű halandókat, akik valóban kockáztatnak: a normandiai partraszállókat, adublőröket, a baby-sittereket, a mostohagyerekeket, a bányászokat és a csavargókat.” Damian azonban nem figyelte rám. „A kritikusok általában először ócsárolni szokták az *új* művészetet.” „Honnan tudod – kérdeztem tőle – hogy *új* művészet? Hogy lehetsz biztos benne, hogy új? Ha már megvan, nem lehet új.”

„De igen. Kezdetben éppen azért alig vagyunk képesek alkalmazkodni hozzá.”

„Nem – válaszoltam – nem ez az *új* művészet kritériuma. Neki fogalmad sincs arról, mi az. Újnak csak egy évtized múltán nevezhetjük, amikor újnak *láják*.”

„Akkor *most* mi az új éppen?” – kérdezte Damian. Nem jutott semmi az eszembe, azt feleltem, nem akarok erről beszélgetni.

„Lehet az új most, ami tíz esztendeje született?” Ez a megjegyzése már jobban ínyemre való volt. „Talán” – mondtam.

* * *

„Elovtastad a kritikát magadról a Liz Taylorról készült szita-nyomattal kapcsolatban?” – kérdezte Damian.

„Természetesen nem. Ezt a dolgot ugyanis egyedül csináltam, így hát nem akarom tudni, hogy más mit gondol erről. Megmondtam B-nek, hogy vágja ki a cikket, mielőtt ideadná az újságot.”

„A kritikában az áll, hogy visszataszító vagy, akár egy hulló.”

Úgy látszik, Damian meg akart győződni arról, hogy mit csinállok, ha ilyesmit hallok magamról. Pedig tényleg nem érdekel. Gőzöm sincs, milyen érzés lehet hullónek lenni.

„Ezzel azt akarja a tudomásomra juttatni, hogy hidegvérű vagyok?” – kérdeztem Damiant. „Függetlenül attól, hogy néznek ki, a hullók... nem szeretik, ha megérintik őket.” Ezzel felpattant a székéről: „Vagy talán van valami kifogásod az ellen, hogy valaki hozzád érjen?” Pánikba estem: „Van!” A könyökömhöz ért a kisujjával, felüvöltöttem: „Damian, hagyjál!” Megvonta a vállát. „Csak ki akartam próbálni. Tényleg képtelen vagy elviselni, hogy bárki hozzád érjen... Mitől rettesz? Fertőzéstől?”

„Nem. Attól, hogy rámtámadnak.”

„Azóta, hogy rád lőttek?”

„Mindig ilyen voltam. Mindig kívülről figyelem magamat, lesben állok magam mögött. Ugyan legtöbbször megfeledekzem róla, minden igyekezetem ellenére.”

* * *

„Gondolod, hogy a korrall egyre bölcsibbökké válunk?”

„A legtöbbször így van.”

„Mégis, amikor rádöbbenünk, hogy mi ez az egész, elveszítjük a bátorságunkat és nem akarunk élni.”

„Biztos vagy ebben, hogy tényleg nem akarunk?” – kérdeztem.

„Ha az ember bölcs, nem feltétlenül boldog. Nem akarok okos lenni, mert az értelem depresszióssá tesz – ezt egy kislány mondta az egyik filmedben.”

Geri Millert idézte a *Flashb*ól. Az értelem valóban a depressziót

kiváltó ok lehet, ha nem tekintünk bölcs belátással a dolgokra. Nem intelligencia, inkább nézőpont kérdése minden.

* * *

Damian folytatta: „Ha tisztában vagy vele, hogy az élet semmi, miért élsz?”

„Semmiért.”

„Én például szeretem, hogy nő vagyok. Ez már valami.” — válaszolta.

„Nőnek lenni ugyanúgy semmi, mint férfinak lenni.”

„Miért festesz?... Ha meghalsz, a képeid továbbra is ott díszelnek majd a falakon.”

„Ez semmi...” — mondtam.

„Ez a lélek, ami tovább él.”

„A lélek — semmi.”

„Tehát az élet értelme...”

„A Semmi.” — fojtottam bele a szót. „De az, hogy hiszünk a semmiben, azt jelenti, hogy az nem semmi. A Semmivel úgy is bánhatunk, mintha Valami lenne. A Semmiből Valamit csinálhatunk.”

* * *

B. azt mondta: „Végül hát ez is ahhoz a kérdéskörhöz tartozik, hogy miben hisz valaki. Más szóval, semmi sem objektív. Minden szubjektív. Hiába állítom, hogy amit most csináltunk épp, az Valami volt, ha valaki más ezt másképp ítélné meg. Pedig, ami megtörtént, az ugyanaz volt. Például ugyanaz a száj megcsókolja ugyanazt a másik száját. A kamera — függetlenül attól, hogy mit is gondolunk erről — ugyanazt, ugyanúgy mutatná.

„Mit mutatna?” — kérdeztem. „Ha olyan szavakat hallok, mint szubjektív meg objektív, fogalmam sincs miről van szó. Nem vagyok elég intelligens.”

Megismételhetem: „Mit mutatna?” „Két csókolózó embert.”

„Két csókolózó ember nekem mindig a halakat juttatja eszembe. Két csókolózó ember — mit jelent ez egyáltalán?”

„Hogy annyira bízol a másokban, hogy megengeded neki, hogy megérintsen.”

„Na, ne... Az emberek, különösen Európában, válogatás nélkül, okkal, ok nélkül csókolóznak. Ez azt jelenti, hogy bárkiben megbíznak?”

„Azt hiszem, azt.” — hagyja rám B. „Egyszerűen megbíznak a többiekben.”

* * *

A **** vetítése a Cinematheque-ben (amikor bemutattuk a 25 órányi anyagot), azokat az időről idézte, amikor még mulatságból forgattunk, mert szépnek találtuk, hogy az ismerőseinkkel történeteket rögzítsük.

Últunk a sötétben, és egyik tekeracet bámultuk a másik után. Egy év története. Megfordult San Franciscóban, Los Angelesben, Bostonban, New Yorkban. Mindez együtt ezen az éjszakán valóságosabbnak tűnt, mint amikor valójában történt. Egyesek ott maradtak végig a vetítés alatt, volt, aki ki-be mázskált, vagy az előtérben aludt, vagy a székében bóbiskolt, és volt, aki — hozzám hasonlóan — képtelen volt levenni a szemét a vászonzóról, akár egy másodpercre is. Most először láttam én is így egyben az összes tekeracet. Tudatában voltam annak, hogy még egyszer sosem fogom így levetíteni. Mindez hasonlított az életre, az életünkre, ami egyszer csak eltűnik, sohasem jön vissza többé. Másnap a huszonöt órás film kétórás változatát vetítette a Cinematheque. A tekercek javát elraktározták, s mi is egyre többet gondolkodtunkjátékfilm-időtar-tamú filmekben, amiket a „normális” mozik szívesebben mutattak be.

Szerkesztette és fordította: **Tamás Amaryllis**

Források:

- *Andy Warhol — Pat Hackett: POPism. The Warhol '60s. Harcourt Brace Jovanovich, New York-London, 1980.*
- *The Philosophy of Andy Warhol. From A to B Back Again. Pan Books Ltd. London 1975.*

Andy Warhol és Paul Morrissey

Barázdát vágott má énrám az Isten

– részletek Sebes József vallomásaiból –

Vót egy ember és az őserdőbe ét, és mindig, mindig csak ét az őserdőbe. Ét-édegét. És vót neki öt családja, és vót egy apja, naszakállú apja vót és gumicsizmába járt mindig és mindig. Annyira nézték-nézték, hogy kicsoda ez az ember, kicsoda? És akkor rágyöttek, hogy kicsoda ez az ember. Ez az ember nagyon híres ember lett, de sajnós, hogy így történt, másképp kellett volna lenni. De mindig így fog éni, mindig ez a naszakállú ember, és járja a világot, mindenfelejár és bolyong. Bolyong mindenfele. Őserdőbe születünk, ez a hazánk. Én má csak akkor vágom le a szakállamat, ha majd az egész világ belegabalyodik.

Hát úgy csinájuk, hogy úgy élünk, mint a setétbe az ősök, az erdőbe. Én egyedül nyöttem fel és egyedül is fogok felnyőni. Azerdőbe, mind Amerika. Aki akar csatlakozik. Én zsványokat kergetek. Mer én látok mindent, csak ők nem látnak engem. Én olyan vagyok, hogy máma itt vagyok itthon, oszt má én látok mindent, de más nem lát engem. Olyan vagyok, mint a pap. Lehet, hogy ő csinát engem. Amikor a hold száll fel, lemegy a nap, én má akkor indulok. Mer akkor a legjobb, amikor megyek. Mindenfele megyek. Én menni megyek. Én kígyókat fogok vadászni. Megölöm a kígyókat, aztán szálllok, mint a sas. Kiengedem má a vadvizet. És most má naposan ötözök. Ilyen leszek és ilyen is maradok.

Az igazság-úton menjé. A köves utat jární kell, míg színpad nem lesz. Mi, hogy feső rész, hogy mit gondolok, azt vissza kell színi mindig a feső részt, hiába akarná az ember, de azt vissza kell színi mindig. Azt nem lehet soha kiejteni aztat, ami. Má csuklók. Emlegetnek. Én nem tudom a rosszak-e vagy a jók, én ném tudom. Attó függ. Akinek, lehet, hogy a szívibe járok. Nem? Én bolyongok az éjszakába, egyedü. Sokszor nem tudok aludni. Én azt szeretem, az éjszakát, az éjszakába bele. Az a jó.

Ha valaki megsértene, meg is őném, egybő. Az biztos hogy megöném. Vannak ilyen emberek. Az a baj, hogy nem én csinátam mindenkit. Ha én csinátam volna mindenkit akkormás volna a világ. Mer engem mindenki lenéz. Mer nekem nincs semmim. Leköpdősnek, mint amikor Krisztust leköpdösték. Cigán és magyar: ez a forgás. Kilövődőzném az égő csikket is, jobb volna setétbe. Csak nem szabad kilövődözni az égőket sem. Nem tudom mi lesz majd, mer ha így megy tovább én fel is akasztom magam. Először főakasztom magam, utána meg kivágom a fát. Ilyenek leszünk. Majd, ha meghalok, azt se fogják mondani, viszünk má erre egy szál szegfűt, vagy két szál szegfűt, azt se fogják mondani. Többinek se, egynek se, csak akkor majd, ha egyön, hogy ekkor vót a születésnapja, ekkor vót a névnapja, ekkor vót az évfordulója, meg így satöbbi, na.

Nekem is azt mondta az anyám, hogy „Fiam, vagy megjavúsz, vagy megszököl!” Inkább nem szöktem meg, inkább megjavútam. Mer meg kell javúni, egyszer meg kell javúni az embernek. Mindig ilyen leszek. Nem leszek másként, hogy egyszer ilyen, egyszer olyan. Tiszta kártyával szeretek játszani. Megkeverem a kártyát, oszt majd én fogom osztani. Vagy jó kártya, vagy rossz kártya, a kettő közü valamelyik. Szevasz, dobd fel a kezed, oszt lejátszszuk ki a jobb! Tökölró szabadútam, ott mütöttek engem a kórházba. Szabadítók és gyógyítók.

Má nem jó a fejem, má nem bírok úgy, ahogy kéne. Csak nem érti meg sokmindenki, nem érti meg senki. Mer ha megértenék, kitűznék a fehér zászlót, hogy béke van. Sok minden kéne nekem, hogy helyre győjjek, rendesen. Meg a fiam után is. Mer benne lett volna a bódogságom. Hogy Magyarországra visszahoztuk volna a királyságot. Mer ő híres király vót, Hendrik, ő híres ember lett volna. Ha valaki annyit szenvedett volna, mennyit én az életbe akkor má külön

akármelyiket, azt mondtam volna, hogy: „Ülj le, jó van, nyalom ki a kezedet!” Tiszta pornográfia vagyok én. Holnap majd forog a kocka, mer én úgy szeretem, ha forog.

Szeretek az erdőbe járni. Ott jó friss levegő van. Mindenféle, mindenütt, fefrissíti az embert. Ugyanolyan, mint a víz, amikor az ember megmosakodik vele. A kedvenc állatom az őz, a vaddisznó, a szarvas. Van egy bódé, ott az erdőbe, fenn. Csapatostú vótak a szarvasok, de most nem látok egyet se. Arra megyek mindig, amerre visz a lábam. Ha megállok, nem haladok. Ha futok, akkor haladok. A patakon úgy mentem, mint a tigris. Mikor ott van a baj, én má repülök, én má mászok keresztül, még a fán is feszaladok. Rókát is láttam má itt, ide gyön be, a két kutya meg még éjszaka is zavarja. Sok a vadór, sokan vagyunk.

A szélbe van az erőm. A szél, a nap, a hold és a csillagok. Ezt a fűzfát szeretem nagyon. Ezt én ütettem gyerekkoromba, még tizenhét éves se vótam. Mikor kikeríttem az intézetből. Feldíszítem szalagokka, amikor egyön az ideje. De mindig ideje van ennek. Morigádzsóne, így kell ezt mondani, ditelesz má ez a séró ne. Nekem mindenféle van rokonom, amerre visz a lábam. Kivonúnak, oszt leűnek. Ilyen muzsika szó, olyan muzsika szó ez az egész. De így meg van némúva az egész ország. Pedig fevonulás az élet.

Amikor a nap-hold megyen, beború és amikor a napfogyatkozás van, én akkor szeretek sétáni. Mer a hold mindig a fűzfáná van. Az éccaka annyibó jobb, hogy csillagos az ég, ott van a hold: szép. A nappal az, a nappal az olyan, hogy má nappal az megszokás, hogy kimégy, felsüt a nap, jó idő van, oszt kész, vagy esik az eső. Majdra nem adok, azt szeretem, ha má kész van. A becsület számít mindig, nem a pénz. A pénz emegy a becsület megmarad. Mer az Istent mindig azza dobáták, kőve. És azé van ez, a kő és a kő. Mikor kimentem a temetőre, még a nap is ement, de a szél mellettem van és fúj. Szélvihar. Mikor kimentem a temetőre, ement a világ is. Nem sütött a hold.

Nevelem az embereknek a becsületet. A rossz és a csúf. Istenbe hi nni kell, és én hiszek is. Én mindenre tudok, súgják nekem, az Isten fentrő súgja nekem. Nekem minden este itt van Isten. Vagy béke lesz, vagy háború. Ez ilyen játék. Tiszta lapot! A cigányp né, a magyar nép is, a zsidók is Indiából származnak, onnan keríttek ide, ószágszerte, mindenféle. Ugyanúgy, mint minden nép. Csak annyibó, hogy ők háborút indítottak, mi meg békét. Nekem itt van a zsebembe egy nemzetiszínűszalag, mer ide nőtt a magyar nemzet. Szívemhez nőtt a magyar nemzet.

Még most nyínak azok a fiatalok. Oszt beóccsa őket az apjok, anyjok. Ezek így jönnek sorba. Mint a rétes. Szenvedek, megöregszek, gyönnek a fiatalok. De lehet, hogy a fiatalok nem lesznek olyanok, mint vót azelőtt. Magyarországon nagyon kevés a gyerek így is. Majd kívácsuk a gyerekgyártó-kisiparost, oszt majd akinek nincs, az majd jelentkezzen nálam. Kettes sorba sorakozó, vagy egyes sorba, oszt csinájuk a gyereket.

Elég magas a kereszt odalenn, akárkinek odatűzhetném a fejét, ha olyan. Tudok én olyan is lenni, mint az ürgének, amikor a nyakát megroppantsák. Mer mindig győzni fogunk, győzni. Szabadítók és gyógyítók. Az Isten házába mindig ezt kell csinálni. A tengerrő leugrani. Szabadító vagyok és gyógyító. Láttá te má napfogyatkozáskor izét? Megmutatkozott má teneked valaki? Álmodba? Vagy nem álmodba, hanem láttad volna, láttad? Így, hogy-példájul a sírhoz kimégy, oszt valami, valakive, aki a családotba meghat, oszt kimégy a sírhoz? Láttá má te olyat, aki megmutatkozott neked? Húsvétkő rózsvízét ástam a kisfiam sirjába, attó majd kivirú. Ez a újjászületés.

Én azt szeretem, ha végigdzsalok a kavicsúton és rázom a rongyot. Nem magamnak csinálom a kedvet, hanem a társadalomnak. Ebasavánék neked egy nótát. A szív, a szív együtt, oszt kész. Én a jányomma leálllok, böngőzik, kaná nálam van, meg az öreg, ő cserszte, én meg viszem végig. Viszem. De ebbe minden benne van, amit én viszek. Az enyém mindig nehezebb, mint a másé. Nehezebb, sokka! Az enyémben minden benne van, én viszem magamtó. Az egészét kell, az egészét. Isten lelke van bennem. Az egészét. Tiszteletet és becsületet. Nem szabad zsaróni, meg sikkasztani. Mer sokan csináják ám. Szabadítók és gyógyítók. Hárman nekifogunk, arassuk az egész Magyarországot.

Valamikor az Isten is ezt ette. Széttördete a vakarót, így ne, széttördete, amikor a földön járt és szétoztotta. Ha valaki olyan vót, sánta vót, vagy béna vót, azt meggyógyította. Az Isten nem török. Az Isten az Isten. Az Isten az jószívű. Ha valaki beteg, akkor beteg. Ha azt mondja az Isten, példájul emondó három-négy imát, oszt azt mondja az Isten, hogy „Legyé erőve-egészségge, ne legyé beteg”, akkó te nem vagy beteg. Énnekem is ejár néha a szám, de utána azt mondom: „Hoppá”. Az Isten az Isten mindig, Isten is marad. Jáрни a házat csak az Istennek szabad. Lehet, hogy még szállunk a levegőbe, vagy úszkálunk. Nem lehet tudni soha. Ha úgy lesz, akkor lehet, hogy szállunk. Ha nem, akkor nem. Attó függ, hogy mit hoz az Isten. Máma este lehet, hogy még elgyön hozzám és beszélgetünk. De ilyen népre még nem gyön le az Isten. A földre. Majd csak akkor, amikor a világvége meglesz, és akkor gyön le az Isten a földre, és addigára ilyen lesz a világ és ilyen is marad.

Három hordóva megiszok, oszt minden rendbe lesz. Fáj még az agyam is. A májusfát meg be kell állítani, de én nem állítom be, majd csak este. Mondom neked, addig iszokbánatimba, míg ki nem gyú bennem a pályinka. Az én álmom: valóság. Majd berúgok kétszer. Három hordóva megiszok, oszt minden rendbe lesz. Fáj még az agyam is. Mondom neked, addig iszok bánatimba, míg ki nem gyú bennem a pályinka. A rossz és a csúf. Lóháton megyünk, oszt kész, emegyünk innét. A filmbe is így mondják: innen el kell menni.

Én is úgy indútam: vót egy apám, egy feleségem, három gyerekem, és úgy indútam bevetésre. És mikor beindútam vetésre, akkor minden jó vót. Az életbe úgy kell belekezdeni, hogy vagy jó, vagy rossz. Az életet úgy kell lefordítani, hogy jó is legyen, meg rossz is legyen. Az ember, ha a jót akarja, akkor legyen jó. De ha megfordítsuk a lapot, vagy a napot, akkor se nap, se asszony, se család, akkor semmi. Ha én megfordítok három-négy lapot, vagy tizenkét lapot, vagy harminckét lapot, vagy ötven lapot azt nem érti senki, csak én. Azt nem tudja megfejteni senki. De mindig jó nap az ember. Lehet, hogy megfejtik, lehet, hogy nem.

Hátha gazdag leszek még egyszer. Akkor má nem itt leszek. Úgy lesz majd, hogy a nagy tepsibe félig pecsenye lesz, félig hurka, meg kolbász. Az lesz majd a világ! Olyan a sors is, a nap is, hogy a nap is mindig forog, oszt ha egyszer a nap megáll, akkor süt a nap és akkor a csillagok egyből ragyognak. Én vakuzni akarom a csillagokat. Visszaragyogni. Ha én villantok, azt még lenn a városba is látják. A csillagok is azt mondják mindig: „Ennek a szegénlegénnek utat mutassatok”. És mutattak utat és még lesz is út. De olyan út lesz akkor, hogy fel is lesz, meg le is lesz. Megvert Isten ostoráva. Sokáig éjünk.

A feleségem beborítsa az egész hegyet, teljes Debrecenig. Jányszöktetés, az vót. Fogtuk a galambot, eküdtem a csepp gyereket, hogy menjen galambbé, oszt megfogom neki. Aztán galambot se fogtam. Honnét fogtam vóna? Az asszony fogta nekem a galambot, akkor nem foghattam vóna én a galambot. Én azt szeretem, amikor hajnaba a madár csipeg. Ha csipeg, akkor minden rendbe van. Szeretem a nőnek a szemét, ha virít, alúró nem baj, ha setét. Most fiam lesz, de lehet, hogy lányom. Azt gumicsizmába csinátam. Patakon keresztű csinátam. Patak mellé gyöttem lakni, patak mellett laktam. Mindíg a patak mellé kell gyónni, folyó mellé kell gyónni. Ahol isznaka lovak, tyúkok, libák, bárányok, kecskék, ezek-azok. Majd lesz még máshogyan is. Csak szülessen meg a fiam!

A lényeg a keresztelés, az a lényeg, ahogy mondtam neked. Józanonjobban mégy mindenre, mint részegen. Meg kell keresztelkedned, fiam, mer amíg nem vagy megkeresztelkedve, pogány maradsz, addig az ördögé vagy. Majd én eviszlek a templomkába, én leszek a keresztapa. A keresztelést a pap is fehér kendőt köt kezére. Ez azt jelenti, hogy megtisztultá, a lelked feszáll az égbe, és megtisztúsz, tiszta vagy. A keresztelés az megtisztulás, tiszta víz, lemossák rólad a piszkot. Mint a mentőautón van a veres kereszt. Szabadítók és gyógyítók, tiszták.

Valamelyik nap valaki a fára szögelt valaki tizenhat fadarabot. Olyan, mint egy lépcső. Ez azt jelenti, hogy elkötöttem. Virágot tettem ki az ereszre. Az rakétavirág. A rakétavirág a szeretetet jelenti. Az ég. Az az ég, azé van kitéve. Kitettem a virágot, mint a fára. Egy ágat akarok hozni ide a fűzfából. Eltűtetném, hadd legyen itt is. Majd hozok én, majd jövőre, májusba hozok belőle, mer akkor a legjobb. Május. Akkor fakad be a legjobban. Hát attó függ majd milyen lesz. Sok táplálék kell, sok víz kell neki. A vizes területet szereti a fűzfa. Nagyon rossz vót itt elsőbben. Most má úgy ahogy megszoktam, de nem jó itt az élet. Nem foglalkozok én senkive. Nem jó. Nem olyanok, mint én. Én az igazságot szeretem. Az Isten előtt is, meg akármelyik, a parlament előtt is. Az igazság és az igazság. Azé kell harcóni, az igazságé. Ami igaz, az igaz. Amit az ember a szívében mond, azt mondja kifelé. Az igazságért kell harcóni mindig. Akkor találná valamit.

Addig lesz a világvége, ameddig el nem gyön. Jézusnak ugyanolyan szakálla vót, mint nekem. Beszétem vele, és azt mondta, hogy legyen nyugodtan, békéve éljek, mer igazságot akarok a földön. Sokan nem értik meg ezeket, mer mennek, mint a falra hányt borsó és utána meg lepereregnek. Így mondta Jézus. És a gyerekeknek nem lesz semmi bántódásuk, mer az Isten velünk lesz és ne féljek. Ez tegnap este vót, itt cigiztem ne, oszt olyan, mint a szívárvány, ugyanúgy, szállt, ott aludtam ne, a rekamén, oszt leűt, oszt úgy mondta. Nekem mondta. Csak nyugodt békéve feküdj, azt mondja: megyek. Ennyi az egész történet. Csak gyönne el a nap és a hold!

A sárga szín az bolondot jelent, nem? De virágban is van sárga. Most má nem gyön a helikopter ide ne, az Isten se. Nem jár ide senki. Nem nagyon tudok aludni, de nem gyön. Nagy terek vannak itt. Nem jó. Megmondtam, begyövek én a börtönbe, kibírom én, csak a falak kibírják. De azok is repedeznek. Jobb vót nekem fenn. A tiszta levegő, az a fontos, a tiszta levegő. Nem gyön senki. És ez az embert idegesíti. Itt hová menjek? Sehova. Nem jön senki, csak te jössz. És tudod ez olyan nekem, hogy mit mondjak, amikor ledobok a kútba egy követ és azt mondja: pritty. Errő van szó. Fúj a szél, most ne, itt van velem minden. Csak olyan, hogy, az a baj, hogy nem velem vannak, ha csak fúj a szél. De azért itt vannak köztünk és látnak, és én is látom őket. Úgy változtatom magam, ahogy nekem tetszik.

Én nem számolom a napokat. A kötelet szoktam számonni. Lóbázom a kötelet, így ne. Centi. Csomózom a kötelet. Én úgy szoktam. Megszámolom gyufából is a napokat. Tudod hol van a fogászat? Én ott születtem. Nekem má nincsen fogam. Majd gyönnek a csecsemők, nekik majd nő a foguk. Az „Ujj te mamám” az szívfájdalmas. Fehér kórház a világ. Nem tehetünk róla, hogy így történt az élet. Akkor szoktam én má a templomkába menni, amikor rózsza nyíllik a szívembe. Vagy szegfű. Vagy mindegy az. Fekete tej, vagy fehér? Én mindig azt hiszem, ami fehér. Például kimégy a kútra, hozó egy vizet, leteszed a vizet, főző benne? Ha megszomjazó, akkor meg iszó belőle, nem? Ugyanúgy, mint akármí.

Az Isten nem gyön. De hogy mé nem gyön, az titok. Má idáig vagyok, ne! Má elöntött a becsapás. Barázdát vágott má énrám az Isten. És ennek így kell lenni. Nekem mindig záróra van. A tükör az ugyanolyan, mint egy ablak. Magadat látod benne, de ha megfordítod, akkor nem látsz semmit. Várd ki a végit: A vér vérré fog folyni, az ablak meg ablakká lesz. Vár a híd, oda kell menni, a hídra. A csillagos híd vár.

Bata Péter gyűjtése (Putnok, 1994)

Grafika: Györgydeák György

Antal István

Tadeusz Kantor

Installáció és vetítések a Lengyel Intézetben

Evidens életművekről – mint amilyen *Tadeusz Kantoré* – a legnehezebb írni. Ha valaki ugyanis képes túltenni magát azon a dilettáns szerénytelenségen, hogy az „örökkévalóságnak” nevezett pszeudot célozza be, nem könnyű eldöntenie, hogy kinek írja, amit ír: azoknak a fiataloknak-e, akik életkoruknál fogva most láthatják először *A halott osztály* kiállított bábuait (bár már ők is ott lehetnek volna a Budapest Galéria Szabadsajtó úti kiállítótermében néhány évvel ezelőtt), vagy a mai közép- és-poszt-középgenerációnak, amelynek tagjai, belesavanyodva a *Kaposvár*-reminiscenciákba és belekényelmesedve a *Katona* modoros kalandjaiba, ideális, de nem túl érdekes médiumaiként kínálkoznak az efféle cikkeknek. Vagy marad a legvonzóbb út: a teljes szubjektivitás. Elvégre Kantort lehet úgy is szeretni, mint a mákostosztát, a többit elvégzik majd a művészet- és színháztörténészek.

Előljáróban és kicsinyt (el)függetlenedve a tárgytól, örömmel konstátálom, hogy már harmadik darabjával működik Budapesten egy fiatal színész/rendező, *Bagó Bertalan*, aki, konok módon színpadra travesztált látomásaiban, hasonló szemlélettel próbálja belakni a játékkeret, mint a lengyel zseni, persze, még nem olyan bátran és kevesebb tudással, illetve, ami *ott* már bölcsesség, az *itt* még csak merészség, és ami *ott belülről* életbe tett színpad, az *itt* még kívülről színpadra tett élet. Mindenesetre, sohasem hallott Kantorról korábban, és úgy botlott a szellemébe, mint vaktyúk a kendermagba – ez jó.

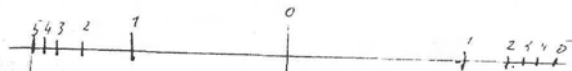
Jómagam, hosszú idő óta nem vagyok már nagy színházbajáró. Zavar a magyar színészek többségének mesterségesen természetes beszédstílus, a deklamáló ellendeklamáció és az azt kitermelő, rosszul megemelt gesztusvilág, ami pontosan árulkodik az itt élő emberek azonosságproblémáiról; nem tudom, hogy amit csinálnak, azt *ők* mennyire veszik komolyan? Mi az, amit jeleznek és mi az, amit élesen tesznek? Viselkedni tanulna egy civilizációját veszített ország, és a demonstrációs viselkedők is rosszul viselkednek. A mai performance-ekben pedig a környezetükből kiemelt rítuselemek keresése zavar, amikor éppen úgy nem tisztázott az utalás és a kinyilvánítás viszonya, mint a színházakban. Ezeken az *előadásokon* is nyilvánvaló az identitászavar: sem az önsanyargatás, sem a pofátlan genyőzés nem tudja feledtetni, hogy a performáló személy mennyire nem biztos önmaga fontosságában. Sajátos ellen-campkorszakot élünk napjaink magyar előadóművészetében: amíg a campművészek anno személyiségük erejével robbantották természetessé a mesterséges szituációkat, emezek ma a mesterséges emelkedettségtől remélik megtalálni személyiségük természetét. Szegény *Andy Warhol*: látni szeretnék végre már valakit, aki legalább tizenöt percig nem sztár.

Nekem ma Budapesten az jelenti az előadást, ha *Pauer Gyulával*

beszélgetek. Olyankor nem zavarnak a dimenziók, megcsillan a Mester szeme, és elindul a színház, előadás zajlik, fogyasztás után eldobható, mint a papírpohár.

Mindezek a dilemmák, melyekről eddig írtam, nem érvényesek Kantornál. Ugyanakkor, Kantor nem vallásalapító, mint *Grotowski*, nem álomrocksztár, mint *Robert Wilson* és nem transzcendentális személy, mint *Jack Smith*. Tadeusz Kantor egy darab ember. És emberdimenziójú a színháza is.

Számomra a *Lengyel Intézetben* tartott videóvetítések legfellegesebb tapasztalata az volt, amikor élete utolsó – és már csak a túlsó partról befejezett – rendezése közben azt mondják neki az orvosok, hogy ne idegeskedjen, mert nem bírja ki a szíve, és attól kezdve Kantor állandó (plusz) idegeskedésben éli végig hátramaradt életét, mert idegesíti, hogy nem idegeskedhet. Takaréklángon élő generációink számára, amelynek tagjai között bevett társasági modor lett a hipochondria és életcél a levajazott viszonyok szerint történő nyomulás, ez az ön-prométeuszi tragédia és annak végigjársása lecke lehet: nem biztos, hogy az unicum és a lobbizás a két legjobb serkentőszere az ihletnek. Mint ahogy azt is megtudtuk ebből a dokumentumból, amelynek anyaga még Kantor életében kezdődött, és már csak a lenyomataiként továbbélő színészek munkájával ért véget, hogy mesterük utolsó üzenete nekik szól: elnézést kért tőlük, hogy köszönés nélkül távozott, és nem mondta le a délutáni próbát.

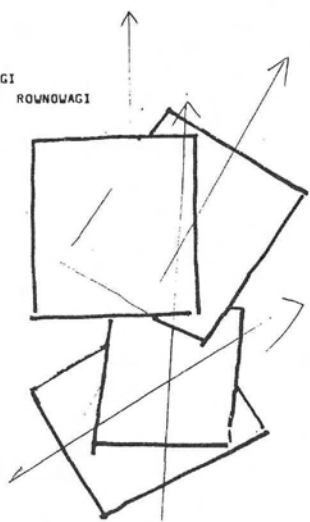

M

T Kantor
Malarstwo

RUCH WAHADLOUY
TRACENIE ROWNOWAGI
I PRZYWRACANIE ROWNOWAGI

MALARS
TWO

TEATR

T Kantor

Az a magatartás, amelyikből a művészeti kultúrákat életető alkotások születnek, a kínai példázat mintáját követi a festőről, akinek annyira megtetszett a vászonra festett táj, hogy belelépett a képbe. Beletűnt. Amióta tudunk róla, azt hisszük, ez a tökély. Megfeledekezünk arról, hogy a festő mindig maga előtt tolja az aktuálisan belülről látott képet (hiszen projíciónál), másrészt, hogy az általunk feltételezett tapasztalás lényege az elidegenítés (hiszen előbb eltávolodik a képtől ahhoz, hogy utána beleléphessen), harmadrészt megfeledekezünk arról, hogy továbbra sem látjuk: mit lát a festő? A lényeg titok marad.

Kantor lesz az elkövetkező kultúrtörténet „kínai festője”, csak „azok” annyiban startolnak jobb helyzetből, mint „mi”, hogy tevékenységükkel simára és áttekinthetővé radírozták a szellemi terepet. (Persze, nem véletlenek az idézőjelek, hiszen potenciálisan mi vagyunk azok is, és azok is mi vagyunk, hiszen éltünk-élhettünk Kantorral egy időben és Kantor után is – sőt, élnek még közöttünk olyan szellemi lények, akik már éltek akkor is, amikor Kantor még nem.)

Kantor minden darabja (és előadása) önéletrajzi ihletettségű. Projiciálja az emlékezést, majd objektivizálja (előadásokban) a prejiációt. Mások (színészei) projiciálásába építi ezt a furcsán megélt víziót, amelyről munkatársai tudják, hogy nem más, mint a Kantor múltjában található konkrét jelek halmaza, és míg ők a jeleket próbálják pontosan megidézni, az őket irányító Kantor a jelek jelentésén spekulál. Ha Kantor a *CD-Rom*, *ők a software* bioelemei. Mint a *Tron* című film programba került hőse, védik identitásukat és keresik helyüket, csak nem ajövő, hanem a számukra ismeretlen múlt felé rohanva.

Tudjuk, hogy precízen megírt szövegeken, atyai szigorral levezényelt próbákon végzett munka után házigazdaként ott volt az előadások színpadán maga Kantor is, bolyongva a saját múltjáról kivetített képekben, hogy hol mint szemlélődő útítárs, hol mint együttjátsszó résztvevő, hol mint instruáló tekintély jelen legyen, irányítsa, keresse, és – a többiekkel együtt – megvalósítsa látomásait, megtalálja saját gyökereit. Árukkodó az egyik darab címe: *Soha*

többé nem térek ide vissza. Visszatért, és bele is halt, poénkodhatnék a bornírt túlélők nevében, de hát persze, saját izléstelenségemen is végre túllépve elismerem, hogy Kantor, mint minden nagy művész, egyhelyben áll, vagy életfázisokban van jelen, az Erdély Miklós (és Hamvas) által megmutatott paralellidőben, és eképpen, minden műve, hogy Erdélyt parafrájlam, a mi oldalunkról nézve, álomkonstrukció. Az érvényesség záloga, hogy ő nem álmodik: megél.

Világa ezért nehéz terep. Még egy olyan kvalitású lengyel látnok is, mint amilyen *Andrzej Wajda*, alaposan melléfogott *A halott osztály* filmes dokumentálásakor, megölve a terek tág léptékű nyitásával a lélek sűrűségét, intenzitását. Wajda kudarca nem csupán a társművész tévedése, hanem a gondolkodóé is. A filmes kényszeres mutogatási vágya, ami minden láthatóra vonatkozik, és ami a vázsonkép-valóság közbevettségével magyarázható, itt a túlbiztosítottaságból fakadó frusztráltságon túl zavaró, már-már steril szellemi védettségéről is tanúskodik: az okozati összefüggések logikán kívüli dimenzióinak felszínesebb voltáról.

Tadeusz Kantor festő, mint a legendában szereplő kínai úr (szerepelt is az összeállításban egy tizenkét perces, gyönyörű dokumentáció: Tadeusz Kantor a *Cricotecában* a *Szeptemberi vereség* című képet festi), és az a festészet, amit az előadótérben élő emberekkel, bábokkal és tárgyakkal művel, lendületes, érzelmekkel telített, valóságos akciókhoz és formákhoz hű; *Goyát*, esetenként *Velasquezt* és *Greco*t, de főként a német-alföldieket idézi. Leginkább, persze, az életet, s hogy még inkább demagóg legyenek, az életet, ahogy zajlik. Ahogy azt megélik. Ahogy eltörlik egy mécses, eltörlik egy élet, ahogy már belül eltört, amikor repedni kezd. Nem absztrakt. Nem formáiban az, hanem a törekvésben, hogy a megélt élményt vissza-objektivizálja.

Mint minden ember, aki művészettel foglalkozik.

Tadeusz Kantor rajzait a *Lekcje Mediolańskie* 1986. c. kötetből (Cricoteka, 1991, Krakow) vettük át.

Ladik Katalinközreadja

Cinóberfeszt

részlet a készülő regényből

Tizenkét hamisítvány – Andrew Warhola képei a mennyezetten – Andy Warhol filmjei a monitorokon – Zenél és szaval a Cinóberkar – Egy feketecsiptkeruhás nő lebeg az asztal fölött – Szibériai dorombhang

A belvárosban egy cinóberpiros plakáton felfedeztem névrokonom, az újvidéki színésznő és költőnévét. Északi szél borotválta az épületek málló vakolatát, és városi szemét keverékét zúdította a járművekre és a közöttük botorkáló gyalogosokra. Egy szabálytalanul parkoló gépkocsi felszorított egy házfalhoz, így egészen közlelről láthattam a multimedialis eseményt hirdető plakátot: fehér alapon nagy, piros betűkkel CINÓBERFESZT. Az est színhelye Budapest, Merlin klub 1995. január 14-e, 22óra.

A plakát legnagyobb részét egy derűs, fiatal nőkből és férfiakból álló csoportkép alkotta. Az öltözékük (jelmezük?) és hajviseletük a húszas és negyvenes évek közötti időket idézte. Figyelmesen tanulmányozni kezdtem a női alakokat, hátha felismerem közöttük az újvidéki színésznőt. Igaz, számottevő fénykép birtokában vagyok, mely őt ábrázolja, mégsem tudtam egyértelműen felismerni névrokonomat a plakáton látható nyolc nő közül. Két sötéthajú fru-fru frizurás nő hasonlított ugyan hozzá, mégsem mertem állítani, hogy valamelyikük ő lenne. Később egy apróbetűs szöveget vettem észre a tizenkét főt ábrázoló csoportkép jobb szélén. Nagyon félre kellett fordítani a fejemet, hogy el tudjam olvasni a függőleges képaláírást:

Zinnoberfest, Hannover 1928. L 7.

A kékbetűs, kivilágított MERLIN felirat alatt míves, kovácsoltvasból készült kapu és huzatos, sötét kapualj, majd ajégpáncéllal és hóval borított rögös udvar. A színházépület alagsorában, közel a pénztárhoz, egy könyvárús pultján felfedeztem névrokonom *Jegyvesség* című

verseskötetét. Megvásároltam a könyvet. A borítón ez volt olvasható: „Az a hír járta rólam, hogy Újvidék főterén, teljesen meztelenül, egy ezüstbiciklin karikáztam végig. Az ehhez hasonló áltörténetek vagy történetek vezettek végül is igazi és jelképes kiűzetésemhez...”

A rendezvényre az első emeleten, a színházterem melletti étteremben került sor. Érkezésemkor már majdnem minden asztalnál ültek, ezért a fellépő művészek számára fenntartott asztalhoz közeli asztaltársasághoz ültem, ahol még volt szabad szék. A gyér világításban nem fedeztem fel ismerős arcot.

– Ezek a mai faszfejek azt sem értik, hogy a reinkarnáció nem azonos a múlt-utazással – mondta tőlem balra egy borízú férfihang, ügyet sem vetve a filmvetítésre. – Az időbeli utazás feltalálásával egyidőben a jövő lényei között létrejön majd egy olyan jellegű megállapodás, mint az incesztus-tilalom volt az emberiség eddigi történetében, de ez a megállapodás az időutazást fogja tiltani.

Jött a pincér, kértem egy konyakot. A terem mennyezetének egy tőlem távol eső részére festményeknek, rajzoknak tűnő alkotásokat vetítettek – gondoltam, mert két egymásra rakott asztal tetején egy fickó szónokolt a művekről, de ilyen távolságból nem tudtam megállapítani, hogy a műalkotásokat a mennyezetre vetítették, vagy oda lettek „kiállítva” és azt sem, hogy ki a szerzőjük. A pincér meghozta a konyakot, és rögtön rendeltem még egyet. Az a férfi az asztalokból felépített toronyból ismeretterjesztő előadásba kezdett Andy Warhol filmjeiről, amikor elkezdődött a filmvetítés. EGY FÉRFI RAKTÁRBAN, VAGY GYÁRBAN, DOBOZOK ÉS NARANCSOSLÁDÁK KÖZÖTT HAJLONG, GYORS SNITTEK, DOBOZGYÁRAK, DESZKAFÉRFI, HAJLONGÓ NARANCSSNITTEK, FÉRFIDOBOZOK, DESZKANADRÁG, HAJLONGÓ KABÁTNARANCS.

– Engem a reinkarnáció jobban érdekel – szólalt meg a mellettem ülő nagyon fiatal, hosszú hajú lány és belefúrta magát a fiújába. A fiú elnevette magát.

– Képzeljétek – mondta az egész asztaltársaságnak, tekintetével engem is belevont a társaságba –, azt szeretné, hogy hatyúként szülessen újra.

A lány kissé elröstellte magát, de aztán dacosan felkapta fejét.

– Bárcsak narancsosláda lehetnék egy úrhajón száz év múlva! – sóhajtott hangosan a fiú. Általános röhej.

Közben megérkezett a második konyakom. A fellépő szereplők meglehetősen fáradtnak, lehangoltnak tűntek, senki sem figyelt fel igazán a filmvetítésre. Egy feltűnően sima és fehér bőrű, lágy arcvonású, harminc év körüli férfi ördög-maszkot viselt a fején. Arca fölött egy ördög-homlok emelkedett, abból két kis tömör szarv dudorodott ki. Sok bort ivott. Ártatlan bárgyúság és szomorúság volt a mosolyában.

– Tehát a múlt-utazás módját feltaláló kor lényei szembe találják majd magukat egy, a még távolabbi jövőben élő és működő istenszerű lények tilalmával – hallottam ismét a borízú férfihangot. – A jövőben létrejövő, a múltba visszatekintő, a múltra hatni képes, de nem akaró istenszerű lényről a jelenre vonatkoztatva azt se lehet állítani, hogy van – hiszen még nincs – és azt sem, hogy nincs – hiszen lát minket és hatni is tudna, ha akarna – és akar is, ha időanarchiához vezető idő-utazást tapasztalna.

– Én szeretnék részt venni egy tanfolyamon – szólalt meg ismét a fiatal lány – ahol megtanítanának arra, hogyan ismerjem fel és emlékezzem vissza előző életemre. Szerinted egy ilyen tanfolyamon való részvétellel megszegném az idő-utazásra vonatkozó tilalmat?

A kis pódiumon öt-hat fiatal nőből és férfiből álló csoport prózai szöveget és verseket adott elő. Az asztalon levő szórólapról ezt betűztem ki:

1. NICK CAVE:

FORMA-1-ES TRILÓGIA
AZ ELVIS NEVŰ POKOLKERÉK (OLAJOS-
SPORTAUTÓS-KRÉMES) ARANYKUPA –
VULVAOLAJ

2. LYDIA LUNCH:

ÁRVÁK (BABY-DOLL) FORRÓ GUMI

3. HENRY ROLLINS: HÜLYE KÖLYÖK

A szórólap olvasása közben arra lettem figyelmes, hogy konfliktus alakult ki a pódiumon felolvasó ADRENALIN nevet viselő nő és a nézők asztalánál ülő lány között.

– Hagyd már abba, unalmas vagy! – kiáltott fel a lány.

ADRENALIN kissé zavarba jött, de nem hagyta abba a felolvasást. A lány ismét bekiabált.

– Elég volt belőled! Hagyd abba!

– Tudod mit – szólt hozzá ADRENALIN – intézzük el ezt az ügyet az udvaron. Bokszoljunk egyet? De nem, inkább intézzük el most rögtön! – mondta és egy ugrással lent teremtett a vele szemben ülő lánynál és egy pofont adott neki. Ez az incidens felélénkítette, és eszembe juttatta idejövetelem valódi célját. Felálltam, hogy megkeressem névrokonomat, az újvidéki költőnt. Az első emeletről a kijárat felé vezető széles, kanyargós lépcsőn át kellett vergődnöm az egybegyűltek tömegén, hogy az alagsorban levő öltözőbe jussak.

Az öltöző ajtajánál felismertem a részemről nagyra becsült, vöröshajú költőnt, akinek verseit szívesen közöltem annál a hetilapnál, ahol dolgozom. Hozzá siettem és megszólítottam. Kiderült, hogy ő is az

újvidéki költőnt kutatja, jó ismerősök, barátnök. Benyitottunk az öltözőbe.

A teremben nem volt senki, egy nagy ping-pongasztal volt középen teledobálva ruhaneművel, táskákkal, szatyrokkal. Néhány szék is volt még, azokon is táskák, ruhanemű. Ekkor egy valóságértlenül vibráló, furcsa hangot hallottunk. Nem tudtuk megállapítani, honnan jön a hang. Néhány lépést tettünk, és ekkor láttuk, hogy az asztalon a sok kabát és táska között, fekete csipkeruhában, lehunyt szemmel egy sötéthajú nő fekszik. A vöröshajú nő elindult a fekvő nő felé, de mielőtt megérintette az alvónak tűnő nőt, megtorpant. Mindkettőnk hatalmába kerített ez a különös, emberi hanghoz, vagy még inkább a doromb hangjához hasonló, hosszúívú, agyvelőig hatoló vibráció.

Kimeredt szemmel, lélegzetfojtva álltam néhány másodpercig. Ekkor a terem túlsó zugában megpillantottam egy nekünk háttal álló, magas férfit, akinek hosszú haja copfba volt fonva. A vöröshajú nőre néztem. Láttam, haja emelkedni kezdett, néhány pillanat múlva a hatalmas hajkorona már égnek állt. A nő halotsápadt lett és követtem rémült tekintetét. A fekete csipkeruhás nő még mindig lehunyt szemmel az asztal fölött mintegy húsz-harminc centiméternyire lebegett a levegőben. A háttal álló férfi mellkasa szabályos időközökben kitágult, válla felemelkedett, nyaka megdagadt. Meg voltam győződve, hogy az ő gondolatait hallottam az agyamban tisztán, kivehetően: „Egy hang. Egy és más. Valahol sajátom. A számon jön ki legalábbis. Mint mindig. Ahogy sose. Úgymond a feszítés pengéjével fölszeletelten. Egy darab felhang. Sokból mindig valamelyik. Persze és. „És”: az alaphang, úgy értem. A mindenkori váza. Nem személyes. Hang. Felhangbőr nélkül. Ülök és hallgatom. Kettő, és egyik sem az enyém. Vigyen. Hagyom. Hallgatom. A testem énekel. TUVA.”

Nem bírtam visszatartani a pisilést. Véget ért a hang, és én elrohantam a vécébe. Levettem a nedves bugyit és ADRENALIN hangját hallottam a szomszédos fülkében.

– Én csak egy Sartre-darabot láttam, amelyben a többi szereplő által szenvedélyesen ostromolt vonzó arisztokrata hölgyet egy vállas, magas, szakállas fiú játszotta, és utolsó cseppjéig kiélvezte azokat a helyzeteket, amelyekben jó nőnek lenni. Szóval, gyaníthatólag a férfiak is tudják, mi a jó nekik.

Elcsendesedett egy kis időre, pisilt, majd lehúzta a vizet. Utána jó hangosan folytatta a vízcsapnál.

– Tényleg, fejek, mit szeretnétek? Aztán vitatkozhatnánk jó hosszan és agresszíven arról, hogy a nők megnyíben akadályozzák például az apaságtudat kialakulását, hogyan manipulálják a férfiakat a terhesség, a szülés, menstruáció, női orgazmus körüli mesterséges homállal.

A másik nő, aki nem szólalt meg, befejezte a hányást. Megvártam, amíg kimennek. Vízet engedtem a mosdóba, hogy levigye a hányás maradékát és a tükörbe néztem. Egy ismeretlen, negyvenöt év körüli nő nézett rám.

GYÖRGYDEÁK GYÖRGY - AZ UTOLSÓ ZÁRIKA'M

Tisztelt Olvasó!

A Cigányfúró 1994. évi számai, valamint az 1995-ben megjelenő hat száma megrendelhető postai pénzes utalványon az alábbi címen:

Cigányfúró szerkesztősége
1055 Bp. Bajcsy-Zsilinszky út 72.

Előfizetési díj összesen 640,- Ft + postaköltség – példányonként Budapestre 32,- Ft, vidékre 41,- Ft.

Hol kapható el a Cigányfúró? Az alábbi helyeken folyamatosan:

Írók Boltja (VI., Andrásy út 45.), Balázs Béla Stúdió (V., Bajcsy-Zsilinszky út 36-38.),
Rátkay Klub (VI., Városligeti fasor 72.), Cirko-Gejzír (VIII., Lőrinc pap tér 3.),
Kossuth Klub (VIII., Múzeum u. 7.), Pont Könyvesbolt (V., Mérleg u. 6.),
Fiatal Művészek Klubja (VI., Andrásy út 112.), Örökmozgó (VII., Erzsébet krt. 39.),
Hunnia Kávézó (VII., Erzsébet krt. 26.), Kosztolányi Művelődési Ház (IX., Török Pál u. 3.),
Szindbád Mozi (XIII., Szent István krt. 16.), Atlantisz Könyvsziget (1053 Piarista köz 1.),
Odeon Kft. (XIII., Hollán Ede u. 7.), Tabán Mozi (I. Krisztina krt. 87-89.),
Balassa Könyvesbolt (1027 Margit krt. 1.), Művész Mozi (1066 Teréz krt. 30.),
Blue Box Mozi (1092 Kinizsi u. 28.), Századvég Könyvesbolt (1053 Veres Pálné u. 4-6.),
Liget Galéria (1146 Ajtósi Dürer sor 5.), Graffiti Mozi (1085 József krt. 63.),
Király utcai Könyvesház (1068 Király u. 50.), Talentum Könyvesbolt (1055 Bajcsy-Zsilinszky út 62.),
Szokoly Antikvárium (Veszprém, Szabadság tér 13.), József Attila Könyvesbolt (7400 Kaposvár, Fő u. 33.)

A lapot nem a Magyar Postán, hanem Antin keresztül terjesztjük.

TARTALOMJEGYZÉK

Balogh Attila: <i>Emlékezés Balogh Bélára</i> - - - - -	2
Törzsök Judit: <i>Két észak-nyugat-indiai peripatetikus nép</i> <i>Második rész: A bandzsarák</i> - - - - -	3
Asghar Wajahat <i>írásai</i>	
– <i>Hariram és a guru beszélgetése</i> - - - - -	8
– <i>Az oroszlán</i> - - - - -	9
– <i>A bot</i> (Hindiből fordította: Négyesi Mária) - - - - -	9
Blaha Márta: <i>A misztikus költő</i> (Beszélgetés Kuklay Antallal Pilinszky Jánosról) - - - - -	10
Szikszay Tamás <i>versei</i> - - - - -	14
Labancz Gyula <i>versei</i> - - - - -	15
<i>A magyarok története (Részletek Horváth Mihály könyvéből, 1842.)</i> - - - - -	16
<i>A tzigán nemzetnek igaz eredete, nyelve, története</i> (<i>Részletek Enessey György írásaiból, 1798</i>) - - - - -	17
Eörsi István: <i>Múltszemlélet – magyar módra</i> - - - - -	18
Andy Warhol: <i>My Time Is Not Your Time</i> (Szerkesztette és fordította: Tamás Amaryllis) - - - - -	19
Sebes József <i>vallomása: Barázdát vágott má énrám az Isten</i> (Bata Péter gyűjtése; részletek) - - - - -	22
Antal István: <i>Tadeusz Kantor</i> - - - - -	26
Ladik Katalin: <i>Cinóberfeszt</i> (Részletek a készülő regényből) - - - - -	28
Balogh Attila: <i>Humorom</i> - - - - -	32

Bánházi Mihály fotómontázsza
Bozsó András fotói
Csonka ágnes Kinga fotói
Dárdai Zsuzsa elektrografikája
Györgydeák György grafikái
Tadeusz Kantor rajzai

CONTENTS

Attila Balogh: <i>To the Memory of Bela Balogh</i> - - - - -	2
Judit Törzsök: <i>Two Peripatetic People</i> <i>in North-West India – Banjaras (Part 2)</i> - - - - -	3
Asghar Wajahat:	
– <i>Hariram Talks with the Master</i> - - - - -	8
– <i>The Lion</i> - - - - -	9
– <i>The Stick</i> (Translations by Mária Négyesi) - - - - -	9
Márta Blaha: <i>The Mystical Poet</i> (Conversation with Antal Kuklay from János Pilinszky) - - - - -	10
Tamás Szikszay: <i>Poems</i> - - - - -	14
Gyula Labancz: <i>Poems</i> - - - - -	15
<i>History of Hungarian Nation by Mihály Horváth, 1842.</i> (Extracts) - - - - -	16
<i>The Real Origin, Language, Story of Gipsy Nation by</i> <i>György Enessey, 1798 (Extracts)</i> - - - - -	17
István Eörsi: <i>Attitude to Past – in the Way of Hungarian</i> - - - - -	18
Andy Warhol: <i>My Time Is Not Your Time</i> (Edited and translated by Amaryllis Tamás) - - - - -	19
<i>The Lines Have Cut on my Face the God</i> (Confessions of József Sebes , research of Péter Bata) - - - - -	22
István Antal: <i>Tadeusz Kantor</i> (Projections in the Polish Institute) - - - - -	26
Katalin Ladik: <i>Cynober Festival</i> (Selections from the Novel in Hand) - - - - -	28
Attila Balogh: <i>My Own Humour</i> - - - - -	32

Photomontage by Mihály Bánházi
Photo by András Bozsó
Photos by Kinga ágnes Csonka
Electrographic by Zsuzsa Dárdai
Graphics by György Györgydeák
Inkgraphics by Tadeusz Kantor

A szerkesztőség munkatársai

Balogh Attila főszerkesztő
F. Havas Gábor főszerkesztő-helyettes
Baranyi Iona olvasószerkesztő
Ladik Katalin szerkesztő (vers)
Prónai Csaba szerkesztő (tanulmány)
Tamás Amaryllis szerkesztő (film, interjú)
Blaha Márta szerkesztő
Györgydeák György művészeti szerkesztő
Horváth Attila tördelőszerkesztő
Solymosi Szilvia szerkesztőségi titkár
Eörsi István és **Petri György** főmunkatársak

Cigányfűró kisebbség-szellemű művészeti és közérzeti folyóirat
Megjelenik: **kéthavonta**

Kiadja: a **Dunától a Gangeszig Alapítvány**
Felelős kiadó: **Révész Sándor** elnök

A szerkesztőség címe: 1055 Budapest, Bajcsy-Zsilinszky u. 72. II. em.
Telefon: 111-0034, 131-8342. Fax: 111-7048

A **Cigányfűró** megjelenését a következők támogatják:
Soros Alapítvány

ISSN 1218-3881

Nyomdai előkészítés: Tokai Gábor
Nyomás: FRAGMENTUM KFT.

OLDALANKÉNT
KETTŐ FORINT

KUMOROM

Apám s anyám – miután a telepről leköltöztek a faluba – magyarokhoz illően büszkén ültek vasárnaponként a kapu előtti lócán. Figyelték a szomszédokat, hogy elleshessék tőlük a járókelőknek való köszönés csínját-bínját.

Az már két-három odaköszönés után kiderült, hogy egyrészt a kalapot azzal a kézzel kell megemelni, amelyekkel nem takarjuk az elhaladót, másrészt, hogy egészen nem szabad levenni afejről – épp csak megemelíteni –, mert ha a derektól lentebb kerül a levétel lendülete miatt, könnyen azt hihetnék, hogy koldulnak vele. Akkor pedig azonnal kiderülne, hogy honnét is jöttek ők valójában.

Egy vasárnap, hozzájuk kimenvén, megkönnyebbülten tapasztaltam, hogy ott ülnek a lócán, s jó tanítványként köszöngetnek. Láthatóan zavartam őket vasárnapi elfoglaltságukban, de azért megkérdeztem, hogy bekapcsolták-e a rádiót.

– Ó, fiam, még a hűtőszekrényt is! – válaszolta apám hangosan, hogy az éppen üdvözölt is értsen belőle: nekik már erre is telik.

– No, és hallottátok a híreket?

– Hát persze, fiam. Mi figyelemmel kísérjük a világ eseményeit.

– No, és azt is hallottátok, hogy kitört a harmadik világháború?

Erre a hírre igazán nem számítva, apám anyám vállára tette a kezét. Mélyen a szemébe nézett, mint aki hibáztatható a történetek miatt:

– No, Irény! Mit mondtam!?